

Abdülğafûr-i Lârî'nin Hayâtı ve Eserleri

Abd al-ghafur Lari's Life and Works

Abdulrahman ACER

Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Tasavvuf Bilim Dalı

Asst. Prof., Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Theology,
Department of Sufism, Gumushane/Türkiye

abdurrahman.acer@erdogan.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1054-4055

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 11 Ekim / October 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11 Kasım / November 2022

DOI: [10.53683/gifad.1187464](https://doi.org/10.53683/gifad.1187464)

Atıf / Citation: Acer, Abdulrahman. "Abdülğafûr-i Lârî'nin Hayâtı ve Eserleri /
Abd al-ghafur Lari's Life and Works". *Gifad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane University Faculty of Theology*, 12/23
(Ocak/January 2023/1): 249-283

İntihal: Bu makale özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by special software. No plagiarism was detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/tr/pub/gifad> **Mail:** ilahiyatdergi@gumushane.edu.tr

Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Gumushane
University, Faculty of Theology, Gümüşhane, 29000 Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All
right reserved.

Öz

Nakşibendiyye Tarîkati'nin kuruluş döneminin hemen akabinde yaygınlaştığı coğrafyaların başında Horasan bölgesi ve onun başkenti sayılan Herat gelir. Bu şehirde Nakşibendiyye'yi temsil eden sûfilerin en meşhuru Abdurrahmân-ı Câmî'dir. Câmî'nin en bilinen talebe ve müridi ise Abdülgafûr-i Lârî'dir. Müşşidin'in ve yazdığı bâzı eserlerin şöhretine rağmen Lârî hakkında bugüne kadar pek araştırma yapılmamıştır. Lârî'nin eserleri ise hâlâ tam olarak tesbit edilememiştir. Bu durum onun hayâtı ve eserlerinin incelenmesini gerekli kılmıştır. Bu makâle, Lârî'nin hayâtını ve eserlerini mevcut kaynaklar, araştırmalar ve yazma eser kataloglarından yola çıkarak yer yer metin analizi metodundan istifâdeyle ele almaya odaklanmıştır. Bu çerçevede onun hakkındaki biyografik bilgiler değerlendirilmiş, bilhassa eserleri tesbit edilmeye çalışılmıştır. Kaynaklarda ve katalog kayıtlarında ona nisbet edilen eserler incelenmiş, bu eserlerin ona âidiyeti tartışılmıştır. Netîce olarak, bilinen eserlerinin hâricinde kaynaklarda ve araştırmalarda zikredilmemiş olup Lârî'ye âid olan iki eser tesbit edilmiştir. Bunlardan Hall-i ebyât-ı Silsiletü'z-zeheb katalog kayıtlarına girmiş ancak Hâşiye alâ Şerhi Fusûsi'l-hikem-i Câmî isimli eseri herhangi bir kaynak veya katalogda zikredilmemiştir. Bu eserler muhtevâları açısından değerlendirilmemiş, haklarında sâdece bibliyografik bilgiler verilmiştir. Ayrıca nüshalarından örnek fotoğraflarla Lârî'nin kabrinin tarafımızdan çekilen güncel fotoğrafları da çalışmanın ekler kısmına dâhil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Tasavvuf, Nakşibendiyye, Herat, Abdülgafûr-i Lârî, Abdurrahmân-ı Câmî, Hall-i ebyât-ı Silsiletü'z-zeheb, Hâşiye alâ Şerhi Fusûsi'l-hikem*

Abstract

Naqshbandiyya became widespread right after the establishment period in Herat. The most famous of the Sufis representing the Naqshbandiyya in this city is Abd al-Rahman Jami. The most well-known student and disciple of Jami is Abd al-Ghafur Lari. Despite the fame of his murshid and some of the works he wrote, not much research has been done about Lari until today. The works of Lari have not been fully determined yet. This situation necessitated the examination of his life and works. This article focuses on the life and works of Lari, using the text analysis method in patches, based on the available sources, researches and manuscript catalogues. In this context, the biographical information about him was evaluated, especially his works were tried to be determined. The works, attributed to him in the sources and catalog records were examined, and the belonging of these works to him was discussed. As a result, two works belonging to Lari have been identified, which have not been mentioned in the sources and researches apart from his known works. It is mentioned in the catalog records of Hall-i abyat-ı Silsilah al-Zahab, but Hashiya ala Sharhi

Fusus al-Hikam of Jami is not mentioned in any source or catalogue. These works were not evaluated in terms of their content, only bibliographic information was given about them. In addition, photographs of important parts of the copies and current photographs of Lari's grave taken by us are included in the appendices of the study.

Keywords: *Tasawwuf, Naqshbandiyya, Herat, Abd al-Ghafur Lari, Abd al-Rahman Jami, Hall-i abyat-ı Silsilah al-Zahab, Hashiya ala Sharhi Fusus al-Hikam of Jami*

Extended Summary

Abd al-Ghafur Lari is the student and disciple of Abd al-Rahman Jami, one of the famous sufis who represented the Naqshbandiyya Tariqa in the Khorasan region. Lari, who probably completed both part of his madrasa education and his sayr u suluk in the presence of Jami, was not well known during his lifetime and after his death, contrary to the great reputation of his murshid. It is thought that this situation is due to his character and being overshadowed by the fame of his mentor. In addition, the fact that Lari was not engaged in poetry, which was the common reason for being known during his lifetime, and that he did not write independent works, can be mentioned among the reasons why he remained unknown. This situation caused the sources of the period not to give sufficient information about Lari. Therefore, there has not been much study on Abd al-Ghafur Lari today. Existing studies have some shortcomings. A complete list of the works of Lari, who is mostly known for his annotations on the works of his murshid, has not yet been determined. For these reasons, Lari's life and works are seen as a need for an academic study in terms of both sufi biographies and sufi literature. This article has been written to meet this need.

In this context, Abd al-Ghafur Lari's life has been tried to be determined by using both sources and studies done in later periods. The fields, left blank by the sources were tried to be filled by using the information between the lines of Lari's works. Both the known works of Lari and the unknown works we have identified are introduced. In order to determine the works of Lari, besides the sources of the period, the catalogs of manuscripts were also used.

The first source that provides extensive information about Abd al-Ghafur Lari is *Reshahat-i Ayn al-Hayat*, which was written about the members of the Naqshbandi Tariqa. The author of the work is Ali Safi (d. 939/1532), one of Lari's students. The work mostly includes the words of Lari. The work named *Maqamat-ı Jami*, which was written about the life of Abd al-Rahman Jami, contains brief information about Lari. The fact that Abd al-Vasi' Nizami

Baharzî (d. 909/1504), the author of the work, is a student of Jami and knows Lari, makes the information that he gives important. *Baburnama*, the memoir of Zahir al-Din Babur (d. 937/1530), is another source that gives information about Lari. Babur met directly with Lari and made small but important remarks about his character. Lari was briefly touched upon in *Mezarat-i Herat*, which also contains the work written by Asil al-Din Vaiz (d. 883/1478-79) about the famous people buried in Herat. *Safîna-i Eoliya*, written by Dara Shukuh (d. 1069/1659) and *Hazinah al-Asfiya*, the work of Gulam Server Lahori (d. 1890), are other sources that briefly include the life story of Lari.

Bashir Haravi, who published Abd al-Ghafur Lari's *Takmila-i Nafahat al-Uns*, repeated the existing information about Lari's life and works in the introduction of the work.

The first academic study on Lari is Mahmud Abidi's article named "Abd al-Ghafur Lari ve Âsâr-ı O". However, this study does not seem to focus enough on the works of Lari. Giovanni Maria Martini's "Lārī, 'Abd al-Ghafūr" article focuses on Lari's death date and the reasons for not writing original works. He did not give satisfactory information about his life and works. The article "Abd al-Ghafur Lari" in the Diyanet Encyclopedia of Islam is also quite concise, like Martini's work.

Abd al-Ghafur Lari, nicknamed Radi al-Din, was born in the city of Lar, a province of Fars, located in the southwestern part of present-day Iran. He is descended from Sa'd b. Ubada al-Ansari (d. 14/635?). The known part of Lari's life is the part after his initiation with Abd al-Rahman Jami. It is not known exactly when this initiation occurred. However, the fact that he was with Jami when he wrote *Nafahat al-Uns* shows that it was before 883/1478, because *Nafahat* was written on this date. Lari read many of Jami's works from him and wrote sharhs and hashiyahs on some of the works that he read from Jami. The most famous of these is the hashiyah of Jami's work called *Fawa'id al-Diyaiyya*. Apart from this, it is known that he wrote sharhs and hashiyahs on his works named *Durrah al-Fahira* and *Nafahat al-Uns*. Apart from Jami, Najm al-Din Kubra (d. 618/1221) and Ali Kushchi (d. 879/1474) are the authors whose works wrote sharhs and hashiyahs.

Aside from these works, we have determined that there are two other works of Lari that have not been mentioned in the researches done so far. Both were written on the works of Jami. The first is a partial sharh on *Silsilah al-Zahab*, one of the Jami's masnavis. This commentary does not cover the entire work. It consists only of the commentary of some couplets that were asked to him. The work is registered at Sulaymaniye Library Haci Mahmud Efendi

Collection. The second is the hashiyah of Jami's *Sharhu Fusus al-Hikam*. The only known copy of this work is registered at Abu Reyhan Biruni Orientalism Institute Manuscript Library. *Sharhu Fusus al-Hikam* of Jami, including the hashiyahs of Lari, has been edition-critiqued by us and will be published by ISAM soon.

Giriş

Nakşibendiyye tarîkatinin kurulduğu kabul edilen Mâverâünnehir bölgesinden sonra ilk yayıldığı yerlerin başında kadim Horasan topraklarının ve bilhassa bu coğrafyanın en mühim şehirlerinden Herat'ın geldiği olduğu bilinen bir gerçektir. Sâdeddîn-i Kâşgarî (ö. 860/1456) ile Herat'a geldiği söylenen Nakşibendiyye tarîkati,¹ Kâşgarî'nin halifeleri vâsıtasıyla bölgeye yerleşmiştir. Bunların arasında en tanınmış olan Abdurrahmân-ı Câmî'dir (ö. 898/1492). Câmî, kalabalık bir mürid topluluğuna sâhip bir mürşid görünümünde olmasa da kabiliyetli gördüğü bâzı tâlipleri hem ilmî halkasına dâhil etmiş hem de onlara tarîkat dersi vermiştir. Onun talebe ve müridleri arasında en meşhur olanı Abdülgafûr-i Lârî'dir. Lârî'nin de Câmî gibi bilinen anlamda şeyhlik yapmamış olması, mürşidi Câmî gibi müstakil te'lif eserlerinin olmaması ve yaşadığı dönemde tanınmanın en yaygın yollarından olan şiiirle meşgul olmaması kaynakların onun hakkında suskun kalmasına sebep olmuş görünmektedir. Bununla birlikte bâzı kaynaklar onu müstakil başlıklar altında incelemiş, ancak biyografik bilgilerden ziyâde Lârî'nin sözlerine yer vermiştir. Bu eserlerin başında *Reşahât* gelmektedir.

Nakşibendî meşâyihünün terceme-i hâllerini konu edinen *Reşahât-ı Aynü'l-hayât* müellifi Ali Safî (ö. 939/1532), Abdülgafûr-i Lârî'nin talebesidir ve ondan "üstâdım" şeklinde bahsetmektedir.² Bundan dolayı, Ali Asgar Muîniyân'ın da isâbetle belirttiği üzere Abdülgafûr-i Lârî hakkındaki en güvenilir bilgilerin kaynağı *Reşahât*'tır. Bununla birlikte *Reşahât*'ta Lârî hakkında biyografik bilgilerden ziyâde onun sözlerine yer verilmiştir. Bu sözler, Lârî'nin düşüncesine dâir mühim ip uçları ihtivâ etmektedir.

Abdurrahmân-ı Câmî'nin biyografisini konu edinen ve talebesi Abdülvâsî' Nizâmî-yi Bâharzî (ö. 909/1504) tarafından yazılmış olan *Makâmât-ı Câmî* isimli eserde yer yer kısa cümlelerle ve daha ziyâde Câmî ile irtibâtı açısından Lârî'den bahsedilmiştir. Bununla birlikte eser, Lârî'nin

¹ Hamid Algar, "Nakşibendiyye", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006), 32/336.

² Ali Safî b. Hüseyin Vâiz Kâşifî, *Reşahât-ı Aynü'l-hayat*, thk. Ali Asgar Muîniyân (Tahran, 1977), 1/358.

hayâtı hakkında bir kaynak sayılabilecek kadar bilgi içermemektedir.³

Babürlü Devleti'nin kurucusu olan Muhammed Zahîruddîn-i Bâbü (ö. 937/1530) hâtırat mahiyetindeki *Bâbürnâme* isimli eserinde Lârî'yi ziyâretinden bahsetmiştir. Lârî'nin son günlerindeki hastalığı esnâsında gerçekleştiği anlaşılan bu ziyâret vesîlesiyle onun hakkında bir paragraflık kısa bilgi vermiştir. Burada zikredilen bilgiler arasında Lârî'nin karakteriyle ilgili küçük bir tesbit de bulunmaktadır ki eserin Lârî ile ilgili en mühim kısmı da budur. Ayrıca Bâbü'ün verdiği bilgiler, Lârî'nin vefat târihinin tesbit edilmesi husûsunda da katkı sağlamaktadır.⁴

Mezârât-ı Herât ismiyle basılmış olan eser, Herat'ta medfun bulunan meşhurlar hakkında kaleme alınmış mühim bir derlemedir. Eser ilk olarak, 854-873/1451-1469 yılları arasında Timurlu hâkimi olan Ebû Saîd Bahadır Hân'ın isteği üzerine Asîlüddîn-i Vâiz adıyla meşhur Abdullah b. Abdurrahmân el-Hüseynî eş-Şîrâzî (ö. 883/1478-79) tarafından *Maksadu'l-ikbâli's-sultâniyye ve mersadu'l-âmâli'l-hâkâniyye* adıyla 864/1459-60 yılında kaleme alınmıştır. Eser, sonraki dönemlerde zeyl kabîlinden yazılmış iki eserle birlikte Fikri Selçukî tarafından bâzı fotoğraf ve vesikalarla zenginleştirilerek *Mezârât-ı Herât* adıyla neşredilmiştir. Eserde Lârî hakkında iki sayfa kadar bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler *Reşahât'* takilerin tekrârı mahiyetindedir.⁵

Bâbürlü şehzâdesi Dârâ Şükûh'un (ö. 1069/1659) kaleme aldığı *Sefîne-i Evliyâ* isimli terâcim kitabı kısaca nesebi, Câmî ile münâsebeti, vefâtı ve *Nefehât* hâşiyesi çerçevesinde Lârî'nin hayâtına temas etmektedir.⁶

Gulam Server-i Lâhûrî'nin (ö. 1890) kaleme aldığı ve Hindistan bölgesindeki sûfilerin terceme-i hâllerine odaklanmış olan *Hazînetü'l-asfiyâ'* da Lârî'nin hayat hikâyesine yer verilmiştir.⁷ Eserdeki bilgiler oldukça mücmeldir.

Abdülgafûr-i Lârî'nin, mürşidi Abdurrahmân-ı Câmî'nin hayâtına dâir kaleme aldığı *Tekmile-i Nefehâtü'l-üns* isimli eserini tahkik edip neşreden

³ Örnek olarak bk. Abdülvâsi Nizâmî Bâharzî, *Makâmât-ı Câmî*, thk. Necib Mâil Herevî (Tahran: Neşr-i Ney, 1371), 81, 249-250, 256.

⁴ Zahîruddîn Muhammed Bâbü, *Bâbürnâme -Bâbü'ün Hâtıratı*, çev. Reşid Rahmetî Arat (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1970), 2/279.

⁵ *Risâle-i Mezârât-ı Herât*, nşr. Fikri Selçukî (Neşriyât-ı Fârûkî, 1368), 152 vd.

⁶ Dârâ Şükûh, *Sefîne-i Evliyâ* (Agra: Matbaa-i Medrese-i Agra, 1853), 142-143.

⁷ Gulam Server-i Lâhûrî, *Hazînetü'l-asfiyâ'*, çev. Muhammed Zahîruddin Sâhib-i Battî (Lahor: Mektebe-i Nebeviyye, 1994), 3/137-138.

Beşîr-i Herevî, esere yazdığı mukaddimedede Lârî'nin hayâtının temel noktalarından kısaca bahsetmektedir. Eserlerinin de bir kısmını ismen zikretmektedir. Herevî tabii olarak daha ziyâde neşrettiği eseri tanıtmaktadır. Ancak ne hayâtı ne de eserleri hakkında doyurucu bilgiler vermektedir.⁸

Görülebildiği kadarıyla Lârî ile ilgili akademik usullere uygun ilk makâle Mahmûd-ı Âbidî'nin yazmış olduğu “Abdülgafûr-i Lârî ve Âsâr-ı O” isimli makâledir. Yazı, Lârî'nin hayâtını ve eserlerini konu edinmiş olmasına rağmen daha ziyâde eserleri, bilhassa *Havâşî-yi Nefehâtü'l-üns* isimli eserine odaklanmış görünmektedir.⁹ *Nefehâtü'l-üns*'ün ilmî neşrini yapmış ve bu neşrinde Lârî'nin eserini de büyük ölçüde kullanmış olan Âbidî'nin âşinâlığı sebebiyle bu esere odaklanmış olması anlamlı kabul edilebilir. Ancak makâlede Lârî'nin hayâtı ile ilgili yeteri kadar bilgi verilmemiş olması onun bu konudaki boşluğu doldurmadığını göstermektedir.

Sadreddin Konevî'ye nisbet edilen *Risâle-i Teveccüh-i Etemm* başka bir adıyla *Risâle-i Maârif* isimli küçük hacimli bir Arapça bir eserin Abdülgafûr-i Lârî'ye nisbet edilen bir tercümesini makâle olarak neşreden Kâsım Safî, bu neşrinde Lârî'nin hayâtına da oldukça kısa bir şekilde değinmiştir.¹⁰ Ne hayâtı ne de eserleri ile ilgili verilen bilgiler yeterli ve doyurucudur.

İngilizce'de Lârî ile ilgili görebildiğimiz tek müstakil çalışma Giovanni Maria Martini tarafından *Encyclopedia of Islam Three*'de yazılmış olan “Lârî, ‘Abd al-Ghafûr” isimli maddedir.¹¹ Maddede Lârî'nin vefat târihinin yanı sıra onun te'lif eser yazmamış olmasının sebeplerine odaklanmış görünmektedir. Bunun yanında baskısı yapılmış bâzı eserlerinin tanıtımına yer verilmiştir. Maddenin genelinin Lârî hakkında oldukça mücmel bilgiler verdiği ne hayâtının ne de eserlerinin tafsîlâtına girdiği görülmektedir.

Tesbit edilebildiği kadarıyla Türkçe'de Abdülgafûr-i Lârî ile ilgili tek akademik çalışma *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*'ndeki DİA imzalı “Abdülgafûr-i Lârî” maddesidir. Bu maddede Lârî'nin nisbesi ve vefâtı gibi bâzı temel biyografik bilgileri mücmelen zikredilmiş, *Tekmile-i Nefehât*'ı kısaca tanıtılmış

⁸ Beşîr-i Herevî, “Mukaddime-i Musahhîh”, *Tekmile-i Havâşî-yi Nefehâtü'l-üns: Şerh-i hâl-i Mevlânâ Câmî*, thk. Beşîr-i Herevî ([Kâbil]: Encümen-i Câmî, 1343), 1-10.

⁹ Mahmud-ı Âbidî, “Abdülgafûr-i Lârî ve Âsâr-ı O”, *Pejûheşnâme-i Ulûm-i İnsânî-yi Dânişgâh-i Şehîd Behiştî* 8-9 (1371), 5-15.

¹⁰ Kâsım Safî, “Risâle-i Maârif ez Sadreddîn-i Konevî Tercüme-i Abdülgafûr-i Lârî”, *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî-yi Dânişgâh-ı Tahran* 1007 (1378), 415-416.

¹¹ Giovanni Maria Martini, “Lârî, ‘Abd al-Ghafûr”, *Encyclopaedia of Islam, THREE*, ed. Kate Fleet vd. (Leiden: Brill, 2021), 3/81-83.

diğer eserlerinden bâzıları da sâdece ismen zikredilmiştir.¹² Hayâtı hakkındaki mevcut bilgilerin tamâmı değerlendirilmediği gibi eserleri kısmı da oldukça eksik bırakılmıştır. Bu hâliyle madde Lârî'nin hayâtı ve eserleri hakkında yeterli bilgi vermiyor görünmektedir.

Bu makâle, tesbit edilebilen ve ulaşılabilen kaynaklardan ve araştırmalardan istifâde etmek ve mevcut araştırmalardaki boşlukları doldurmak sûretiyle Lârî'nin hayâtını ele almak hedefindedir. Bunun yanında onun eserlerinin de tesbit ve tanıtımını yapmaya gayret edecektir. Bu hususta sâdece kaynak ve araştırmalarda zikredilenlerle yetinilmeyecek, bilhassa Lârî'nin eserlerinin nüshalarının fazlaca bulunduğu Türkiye ve İran'daki yazma eser kütüphânesi kataloglarından da faydalanılacaktır. Lârî'ye nisbet edilen eserlerin ona âidiyeti konusu da bu makâlenin problemlerindedir. Ayrıca Lârî'nin mezarının bulunduğu kabristânın yakın zamanda tarafımızdan çekilen fotoğraflarının eklenmesiyle çalışma zenginleştirilerek kabrin günümüzdeki durumu hakkında da fikir verilecektir. Buna ek olarak daha önceki araştırmalarda Lârî'ye âidiyeti söz konusu edilmemiş eserlerinin nüshalarına âid fotoğraflar da eklenecektir. Böylece Abdülgafûr-i Lârî'nin hayâtı ve eserleri hakkında gerek yabancı dillerde yazılan gerekse Türkçe kaleme alınan çalışmaların bıraktığı boşluk doldurulmaya çalışılacaktır.

1. Abdülgafûr-i Lârî'nin Hayâtı

Abdülgafûr-i Lârî'nin meşhur lâkabı Radiyyuddîn'dir. Bununla birlikte Bediuddîn¹³ lâkabının olduğu da söylenmiştir.¹⁴ Aslen Şiraz'a bağlı Lar/Laristan şehrinin ileri gelen bir âilesinden, Ensar'dan Hazrec Kabilesi reisi Sa'd b. Ubâde el-Ensârî'nin (ö. 14/635?) neslinden olduğu nakledilmektedir.¹⁵ Bundan dolayı Ensârî, Şiraz'a nisbetle Şîrâzî, Lâr şehrine nisbetle Lârî¹⁶ nisbeleri ile tanınmaktadır. Ayrıca muhtemelen Abdurrahmân-ı Câmî'nin (ö. (898/1492) nahve dâir *Fevâidü'z-ziyâiyye'* sine yazmış olduğu hâşiye vesîlesiyle meşhur olmasından dolayı en-Nahvî, Hanefî mezhebi

¹² DİA, "Abdülgafûr-i Lârî", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988), 1/204-205.

¹³ Lârî'nin eserlerinden birinin Kayseri Râşid Efendi Kütüphânesi, Râşid Efendi 829, vr. 47b-50b'de bulunan nüshasının ferağ kaydında Abdülgafûr-i Lârî'nin lakâbı "Kemâleddin" şeklinde kayıtlıdır. Lârî'nin bu lakâba sâhip olduğuna dâir başka bir kaynağa ulaşılammıştır.

¹⁴ Herevî, "Mukaddime-i Musahhîh", 2.

¹⁵ Kâşifi, *Reşahât*, 1/286.

¹⁶ Bâharzî, *Makâmât-ı Câmî*, 1371, 81, 249, 256.

mensûbiyeti dolayısıyla da el-Hanefî nisbeleri ile de anılmıştır.¹⁷ Bunlar arasında en meşhur olanı Lârî nisbesidir.

Lârî'nin âilesi, hayâtının ilk yılları, tahsili, seyahatleri gibi biyografik köşe taşları hakkında kaynaklarda, ekseriyeti satır aralarından çıkarılabilen pek az bilgi bulunmaktadır. Bu durumun bir sebebi onun Abdurrahmân-ı Câmî'nin gölgesinde kalması, müstakil te'lif sâhibi bir müellif ya da dîvan sâhibi bir şâir olmaması olabilir. Ayrıca Lârî'nin mütevâzı karakteri ve iddiasız tavrının da¹⁸ bu durumun sebeplerinden birinin olması muhtemeldir.

Bu durumla kısmen tezdad olarak Abdülgafûr-i Lârî, bâzı araştırmacılar tarafından Lârî âilesinden aynı nisbeyi taşıyan şâir âlimleri gölgede bırakacak bir şöhrete sâhip olarak görülmektedir. Hattâ bundan dolayı, Lârî âilesinden diğer âlimlerin pek tanınmamasına sebep olduğu iddia edilmiştir.¹⁹ Her ne kadar biraz mübâlâğalı kabul edilebilirse de bu ifâde Abdülgafûr-i Lârî'nin nisbî bir tanınmışlığa sâhip olduğunu ve mensub olduğu âilenin âlimler yetiştiren bir âile olarak bilindiğini ihsas etmektedir. Nitekim Osmanlı coğrafyasında da tanınan ve daha çok kaleme aldığı şerh ve hâşiye türü eserlerle bilinen Molla Muslihuddîn-i Lârî de (ö. 979/1572) aynı âiledendir. Her iki müellif de aynı şehirde doğmuş olup hem Lârî hem de Ensârî nisbelerini taşımaktadırlar. Her ikisinin de Sa'd b. Ubâde el-Ensârî'nin soyundan geldiği belirtilmektedir.²⁰ Abdülgafûr-i Lârî'nin eserlerini ele aldığımız başlığın ilgili yerinde de görüleceği üzere bu benzerlikten dolayı Muslihiddîn-i Lârî'nin bâzı eserleri Abdülgafûr-i Lârî'ye nisbet edilmiştir.

Abdülgafûr-i Lârî, Abdurrahmân-ı Câmî'nin en meşhur talebe ve müridlerinden olup aklî ve naklî ilimlerde zamânının önde gelen âlimlerindedir.²¹ Abdurrahmân-ı Câmî onun ilim ve anlayışının kemâli

¹⁷ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951), 1/588.

¹⁸ Bâbü, *Bâbürnâme -Bâbü'ün Hâtırâtı*, 2/279.

¹⁹ Seyyid Celîl Sağravâniyân, "Mir'âtü'l-edvâr ve mirkâtü'l-ahbâr: Nüşai nâ-şinâhte", *Âyine-i Pejûheş* 95 (1384), 53.

²⁰ Hulusi Kılıç, "Lârî, Muslihuddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003), 27/103.

²¹ Kâşifi, *Reşahât*, 1/286; *Risâle-i Mezârât-ı Herât*, nşr. Fikri Selcukî (Neşriyat-ı Fârukî, 1368), 152; Babürlülür Devleti'nin kurucusu Zahîruddîn Bâbü'ün Horasan seyahati esnasında Lârî'yi ziyaret etmiş olması onun kendi döneminde tanınmış olduğunun delillerinden kabul edilebilir. Bâbü, hâtıratında Lârî ve onu ziyâreti hakkında şöyle demektedir:

"Mevlânâ Abdurrahmân-ı Câmî'nin hem müridi hem de şâkirdi idi. Mollanın eserlerinin çoğunu onun yanında okumuştum. Nefehât'a şerh gibi bir şey

hakkında şöyle demiştir:

بازیبست تیز رفتار عبدالعفور لاری

انجاکه فهم و دانش مرعی بود شکاری

“İlim ve derin anlayışın avlanacak bir kuş olduğu yerde Abdülgafûr-i Lârî tez ayaklı mâhir bir avcıdır.”²²

Abdülgafûr-i Lârî, Câmî'ye talebe ve mürid olmadan evvel onu şâirliği yönüyle tanımıştır. Bundan dolayı zihninde, mânâdan ziyâde şekille ilgilenen şiirle bu denli meşgul olan bir kimsenin, daha çok mânâ ile meşgul olan tasavvufun ne kadar hissedar olabileceğine dâir birtakım soru işâretleri oluşmuştur. Bu tavırdan, Lârî'nin -en azından ilk zamanlarında- şiiri kemâl iddiasındaki kimselere yakıştıramadığı ya da tartışmalı gördüğü anlaşılabilir. Yaşadığı dönemde çok yaygın olmasına rağmen şiirle meşgul olmaması da bunu te'yid etmekte ve Lârî'nin tartışmalı olduğunu düşündüğü konulara uzak kalmak şeklindeki genel tavrını göstermektedir.

Lârî'nin Câmî hakkındaki bu çekimserliği onu tanıdıkça ortadan kalkmıştır.²³ Dahası Lârî, Câmî'nin şâirliği ve âlimliği, sûfiligini örtmek için bir perde olarak kullandığını söylemektedir.²⁴ Abdülgafûr-i Lârî'nin bu tesbiti, mürşidi Abdurrahmân-ı Câmî'ye bağlılığını artırmış olsa gerektir. Bundan dolayı o, vefâtına kadar mürşidinden ayrılmamış olup vefâtı esnâsında da yanında bulunan birkaç kişiden biri olmuştur. Hattâ Câmî'nin vefâtının tafsîlâtı, daha ziyâde Lârî'nin *Tekmile'*deki rivâyeti üzerinden kitaplara geçmiştir. Câmî'nin terceme-i hâlini yazan diğer talebe, mürid ve dostları vefat hâdisesini ondan nakletmiştir.²⁵

Abdülgafûr-i Lârî'nin Abdurrahmân-ı Câmî'ye ne zaman intisab ettiğine dâir kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak *Nefehâtü'l-üns'*ü yazıyor

yazmıştır. Ulûm-i zâhiriyyeye fevkalâde vâkıf idi. Ulûm-i zâhirî ve ulûm-i bâtınîde derin mâlûmatı olduğu hâlde iddiasız ve teklifsiz bir adamdı. Molla ismini taşıyan herkesin önünde bir ilmî münâkaşa açmaktan çekinmezdi. Herhangi bir yerde bir dervişin bulunduğunu söylerlerse onun huzûruna gitmeden rahat etmezdi. Ben Horasan'a gittiğim zaman, Molla Abdülgafûr hasta idi. Mollanın mezarını ziyâret ettiğim zaman Abdülgafûr'u da ziyâret etmişim. Mollanın medresesinde idi. Birkaç gün sonra bu hastalıktan vefat etti.” (Bâbü, *Bâbürnâme -Bâbü'r ün Hâtirâtı, 2/279*).

²² *Risâle-i Mezârât-ı Herât*, 153; Herevî, “Mukaddime-i Musahhîh”, 3.

²³ Abdülgafûr-i Lârî, *Tekmile-i Havâşî-yi Nefehâtü'l-üns: Şerh-i hâl-i Mevlânâ Câmî*, thk. Beşir-i Herevî ([Kâbil]: Encümen-i Câmî, 1343), 9.

²⁴ Lârî, *Tekmile*, 2.

²⁵ Bk. Bâharzî, *Makâmât-ı Câmî*, 1371, 256; krş. Abdülvâsî Nizâmî-yi Bâharzî, *Makâmât-ı Câmî*, çev. Veysel Başçı (İstanbul: Büyüyen Ay, 2016), 316-317.

olduğu târihte onun yanında olduğunu söylemiş olmasından²⁶ bu intisâbın *Nefehât*'in te'lif târihi olan 883/1478'den önce gerçekleştiğini çıkarmak mümkün gözükmemektedir.

Lârî *Tekmile-i Havâşî-yi Nefehâtü'l-üns* isimli eserinde Abdurrahmân-ı Câmî'ye intisâbını kendi ismini vermeden "dervişin biri"²⁷ diyerek anlatmaktadır. Bu anlatımdan anlaşıldığı kadarıyla Abdülgafûr-i Lârî, tarikate intisab etme ile ilgili bir süre düşünmüş, intisab fikri gâlip gelince de durumu Câmî'ye arz etmiştir. Abdurrahmân-ı Câmî de ona kelime-i tevhîd zikri telkin etmiş ve kendine râbita yapmasını söylemiştir. Abdülgafûr-i Lârî hemen o mecliste bununla meşgul olmaya başlamış ve tarikatın sâliklerinde ortaya çıkan haller onda da zuhur etmiştir. Abdülgafûr-i Lârî üçüncü şahıs sîgasıyla bu hâli şöyle açıklamaktadır:

"Kendini aydınlık bir semâda gördü, kuvvetli bir lezzet ve büyük bir şevk duydu. " *يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ* (İbrâhim Sûresi, 14/48)²⁸ âyetinin mânâsı zuhur etti. Bu durumu mürşidine arz edince mürşidi "bu bir sırdır ki bunu ahbâb u yârândan dahî gizlemek gerektir" diyerek onu îkaz etti. Bu hâdiseden sonra da aynı vazife ile ve nâfile amellerle meşgul olması neticesinde onda fenâ hâlinin emâreleri arttı."²⁹

Abdülgafûr-i Lârî sülûkü esnâsında karşılaştığı bâzı problemler ve onların çözümleriyle ilgili mürşidinin tavsiyelerini *Tekmile*'de zikretmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Lârî'nin karşılaştığı müşküllerden biri de kendisini Hak'tan gâfil kılan bâzı meşguliyetler, bilhassa halkla iç içe yaşamak³⁰ durumudur. Nakşibendiyye'de "halvet der-encümen" esâsı bu gibi durumları problem olmaktan çıkarmanın özlü bir ifâdesi olarak bilinmektedir: Halk içinde, yâni dünyevî işlerle meşgul olurken Hak'la birliklilik şuurunu muhâfaza etmek. Abdülgafûr-i Lârî'nin naklettikleri, Abdurrahmân-ı Câmî'nin de Lârî'ye bu esâsın mânâsının elde edilmesini telkin ettiğini göstermektedir. Özetle Câmî, bu meşguliyetlerin kaçınılmaz olduğunu, bunlardan kurtulmanın mümkün olmadığını, ancak bunların

²⁶ Kâşifi, *Reşahât*, 1/289.

²⁷ "Dervişin biri" ifâdesinden kastın Lârî'nin kendisi olduğunu Ali Safî söylemektedir (Kâşifi, *Reşahât*, 1/287).

²⁸ "Bir gün gelecek, yer başka yere, gökler de başka göklere dönüştürülecek, insanlar gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah'ın huzuruna çıkacaklardır."

²⁹ Lârî, *Tekmile*, 34.

³⁰ Kâşifi, *Reşahât*, 1/289.

kişiyi Hakk'ı unutturmasından kurtulmanın bir yolunun bulunduğunu, bu hâlin/nisbetin kazanılmasının da mürşidin sohbetinden geçtiğini söylemiştir.³¹ Abdülgafûr-i Lârî'nin hayâtının sonuna kadar Abdurrahmân-ı Câmî'nin yanından ayrılmamış olması, onun bu tavsiye doğrultusunda bir tavır sergilediğini ve onun telkinlerine göre hayâtını şekillendirdiğini göstermektedir. Bu durumun bir diğer örneği de Lârî'nin oldukça külfetsiz, sâde ve gözlerden uzak bir hayâtı tercih etmiş olmasıdır. Bu tercih de Câmî'nin, sülûkünün ilk zamanlarında ona vermiş olduğu tavsiyelerdendir.³²

Bu örneklerden de anlaşılabilceği üzere Abdülgafûr-i Lârî, mürşidine karşı oldukça hassas bir bağlılığa sâhiptir. Bu durumu yansıtan en mühim hâdiselerden biri şudur: Bir gün Lârî, sonradan pek uygun olmadığını anladığı bir vakitte Câmî'nin hücreğine girmiş, ayrıldıktan sonra yaptığının uygunsuz olduğu düşüncesi sebebiyle hastalanmış, hekimlerin bütün gayretlerine rağmen iyileşememiş ve ölümle yüz yüze gelmiştir. Artık öleceğini zannettiğinden mürşidini görme arzusu baş göstermiş, yerinden kımlıdayamadığı için de birisi ile haber göndermiş, bunun üzerine Câmî, Lârî'nin yanına gelmiştir. Câmî'nin teveccüh ve telkinleriyle hastalığından iyileşmesi mümkün olmuştur.³³ Abdurrahmân-ı Câmî'nin hayâtını konu eden ilk kaynaklardan *Makâmât-ı Câmî*'de de bu hâdise tafsîlâtıyla nakledilmektedir.³⁴

Abdülgafûr-i Lârî, tasavvufa ve sûfilere dâir bilgilerini Abdurrahmân-ı Câmî'den almıştır. Kendi ifâdesine göre hem Câmî'nin tasavvufî eserlerini hem de sâir sûfilerin eserlerini Abdurrahmân-ı Câmî'den okumuş, böylelikle sûfî tâifesine ve onların ilimlerine dâir yakîn elde etmiştir. Bunun yanı sıra bu derslerle şer'î hükümlerle ilgili de kuvvetli bilgiler ve bağlılık hâsil etmiştir.³⁵ Ayrıca kendi başına mütâlâa ettiği tasavvufî eserlerden anlamakta zorlandığı yerleri de Câmî'ye sorduğunu, onun îzahlarıyla tatmin olduğunu

³¹ Abdülgafûr-i Lârî, *Tekmile*, 34-35; Ali Safî, bu hâdiseyi *Tekmile*'den birebir iktibas etmiştir. Ancak Reşahât'ta bu anlatım, mevcut *Tekmile* baskısında bulunmayan bâzı hâdiselerin anlatımıyla devam etmektedir (bk. Kâşifi, *Reşahât*, 1/287-289). Bu durumda iki ihtimal akla gelmektedir: 1- Mevcud *Tekmile* baskısı eksiktir veya eksik nüshalara istinad etmektedir. 2- Ali Safî, *Tekmile*'deki anlatıma sonradan Lârî'den ya da başkalarından duyduklarını da eklemiştir. *Tekmile*'nin tahkiki için kullanılan nüshaların sıhhati birinci ihtimâli zayıflatmakta olduğundan ikinci durumun söz konusu olması daha muhtemel gözükmektedir.

³² Lârî, *Tekmile*, 35, 37.

³³ Lârî, *Tekmile*, 32; Kâşifi, *Reşahât*, 1/273-274.

³⁴ Bâharzî, *Makâmât-ı Câmî*, 1371, 249-250; krş. Bâharzî, *Makâmât-ı Câmî*, 2016, 309-310.

³⁵ Lârî, *Tekmile*, 1.

söylemiştir.³⁶ Lârî, bu okumalar esnâsında Câmî'nin yaptığı açıklamaların yanında kendi fikirlerini de eserlerin hâşiyesine yazmıştır. Bu notlar bazen *Nefehâtü'l-üns*'te olduğu gibi sonradan risâle hâline getirilmiş, bazen de *Şerhu Fusûsi'l-hikem*'de olduğu gibi şerhin hâşiyesi olarak bırakılmıştır. Abdurrahmân-ı Câmî, Lârî'ye okuttuğu eserlerin bâzılarına eserin kırâat ve mukâbelesi ile ilgili kayıtlar düşmüştür. Bunun bir örneği *Şerhu Fusûsi'l-hikem* olup ilgili başlık altında söz konusu kayıt nakledilecektir.

Mürşidiyle yakın münâsebetleri olmakla birlikte Abdülgafûr-i Lârî, Câmî ile yapmış oldukları okumalardan ve tarikat vazifelerinden arda kalan zamanlarında devrinin diğer şeyhlerinin sohbetlerine de iştirak etmiştir. Bunlardan biri Şeyh Cemâleddîn-i Buhârî'dir (ö.?). Ali Safî, Abdülgafûr-i Lârî ile bu şeyhin sohbetlerine gittiklerini nakletmektedir.³⁷ Sâdeddîn-i Kâşgarî'nin (ö. 860/1456) halifelerinden olan Şemseddin Muhammed-i Rûcî (ö. 904/1499) de görüştüğü, hattâ yakın olduğu kimselerdendir. Nitekim *Reşahât* müellifinin anlattığına göre Rûcî'nin vefâtı esnâsında Abdülgafûr-i Lârî de orada bulunanlardandır.³⁸ Ayrıca İbnü'l-Arabî'nin fikirlerinden anlamakta zorlandıklarını Zeynüddîn-i Hâfî'nin (ö. 838/1435) halifelerinden Şemseddin Muhammed-i Tebâdgâhî'nin (ö. 891/1486) mürîdi olup ümmî bir zât olan Dervîş Ali-yi Gâzurgâhî'ye (ö.?) sorduğu ve onun vesîlesiyle bu tür müşkillerini hallettiği nakledilmektedir.³⁹

Abdülgafûr-i Lârî, her ne kadar dâimî olduğuna dâir bir delilimiz yoksa da bir sohbet halkasına sâhiptir. Yukarıda *Bâbürnâme*'den nakledilen pasajda Lârî'nin, Câmî'nin yaptırdığı medresede⁴⁰ mukim olduğu bilgisinin bulunması, onun ders ve sohbetlerini burada yaptığını akla getirmektedir. Bu sohbetlerde Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) söz ve eserleri başta olmak üzere bâzı metinlerin anlaşılması zor yerlerinin şerhini yapmaktadır. *Reşahât*'ın anlatımından anlaşıldığı kadarıyla bu mecliste konuşulanlar, daha ziyâde katılımcıların soruları çerçevesinde şekillenmektedir. Nitekim bâzen bir metin söz konusu edilirken bâzen de bir sûfnin sözleri üzerinde konuşmalar cereyan etmektedir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin yanı sıra Hâce

³⁶ Lârî, *Tekmile*, 10.

³⁷ Kâşîfî, *Reşahât*, 1/31.

³⁸ Kâşîfî, *Reşahât*, 1/360.

³⁹ *Risâle-i Mezârât-ı Herât*, 164.

⁴⁰ Lârî, *Tekmile*, 20; Câmî Herat'ta iki medrese yaptırmıştır. Biri, kabrinin de bulunduğu Hiyâbân'da diğeri ise Herat'ın merkezindedir (Herevî, "Mukaddime-i Musahhih", 44, 59-60). Lârî'nin kaldığı medrese gâlip ihtimalle mürşidinin kabrinin yakınındaki medresedir. Nitekim kendisi de vefat edince oraya defnedilmiştir.

Ubeydullah Ahrâr'ın (ö. 895/1490) sözleri de bu mecliste şerhe konu olan hususlardandır. Ahrâr'ın, aralarında Ali Safî'nin de bulunduğu bâzı müridleri, mürşidlerinin sözlerini derlemişler, anlayamadıkları meseleleri ise Abdülgafûr-i Lârî'ye sorarak ondan açıklamasını istemişlerdir. Bu meselelerin bir kısmı Ali Safî tarafından nakledilmiştir.⁴¹

Lârî'nin bilinen anlamda mürşidlik yaptığına dâir kaynaklarda doğrudan bilgiler bulunmamaktadır. Bununla birlikte Ali Safî ile münasebetinin şekli, onun da mürşidi Câmî gibi bir tekkede herkese açık bir şekilde irşad vazifesi yapmamış olup istîdadlı gördüğü bâzı kimseleri mürid olarak kabul ettiğini düşündürmektedir. Nitekim Ali Safî hâricinde Mevdûd-i Lârî'nin de (ö. 937/1530-31) Abdülgafûr-i Lârî'nin müridi olup mürşidleri gibi vahdet-i vücûd nazariyesini benimsemiş oldukları nakledilmektedir.⁴²

Lârî'nin evlendiğine dâir bir bilgi bulunmamaktadır. Bilakis, vefatıyla sonuçlanan hastalığı esnâsında Câmî'nin yaptırmış olduğu medresede bulunması ve burada vefat etmiş olması,⁴³ onun evlenmemiş olduğuna işâret etmektedir. Câmî'den sonra sekiz sene daha yaşayan ve her ne kadar kaynaklarda doğrudan bir delil bulunmasa da muhtemelen bu vakti mürşidinin medresesinde geçirmiş olan Abdülgafûr-i Lârî'nin Câmî'nin bâzı eserlerine hâşiyeler yazmış olması onun bu eserleri okutmuş olabileceğini ve bu hâşiyelerin de tedris esnâsında ortaya çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Te'lif sebebi bilinen eserlerinin tamâmının bir talep veya ihtiyaç üzerine yazılmış olması da bu fikri te'yid etmektedir.

Abdülgafûr-i Lârî'nin vefat târihi hakkında herhangi bir tartışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte Zahîruddîn-i Bâbü'r'ün Lârî'yi ziyâretini hicrî 911 yılının hâdiseleri arasında zikretmesi ve Lârî'yi ziyaretinden birkaç gün sonra onun vefat etmiş olduğunu söylemesi Lârî'nin vefâtının 911/1505-1506 târihinde olabileceğini akla getirmektedir.⁴⁴ Ancak Bâbü'r, Lârî hakkında bilgiler verdiği kısımda⁴⁵ Herat'ta Timurlu Sultanı Hüseyin Baykara (ö.

⁴¹ Kâşifî, *Reşahât*, 1/290-301. Burada nakledilen konuşmalar, Lârî'nin dinî ve tasavvufî düşüncesi ile ilgili mühim kaynaklardır.

⁴² Mâsum Ali Şah, *Tarâiku'l-hakâyık*, thk. Muhammed Câfer Mahecûb (Tahran: Kitâbhâne-i Senâyî, ts.), 3/114; Rızâ Pürcevâdî, "Pânipetî, Abdülmelik b. Abdülgafûr-i Ensârî", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm* (Tahran: Dâiretü'l-Maârif-i İslâmî, 1375), 1/2653. Hem vefat târihlerinin yakın olması hem de baba adı ve nisbesi, bu şahsın Lârî'nin oğlu olabileceğini akla getirmesi mümkün ise de ilgili kaynaklarda buna dâir bir bilgi bulunmamaktadır.

⁴³ Bâbü'r, *Bâbü'r-nâme -Bâbü'r'ün Hâtîrâtı*, 2/279.

⁴⁴ Görebildiğimiz kadarıyla bu konuya ilk defa Martini dikkat çekmiştir. Bk. Martini, "Lârî, 'Abd al-Ghafûr", 3/81-82.

⁴⁵ Bâbü'r, *Bâbü'r-nâme -Bâbü'r'ün Hâtîrâtı*, 2/279.

911/1506) ve çevresindeki idâreci, şâir ve âlimler hakkında bilgi vermektedir. Bu bilgilerin 911 yılı başlığı altında olmasının sebebi de muhtemelen Baykara'nın bu yılda vefat etmiş olmasıdır. *Bâbürnâme*'nin ilerleyen kısımlarında Bâbü 912/1506 yılında Herat'a gittiğini⁴⁶ ve 7 Şâban 912/19 Aralık 1512'de oradan ayrıldığını açıkça zikretmektedir.⁴⁷ Bâbü, Herat'tan ayrılmasından birkaç gün sonra Lârî'nin vefat etmiş olduğunu söylediğine göre⁴⁸ bu, Martini'nin de isâbetle tesbit ettiği üzere⁴⁹ Ali Safî'nin Lârî'nin vefat târihi olarak zikrettiği 5 Şa'bân 912/21 Aralık 1506 târihini te'yid etmektedir.

Neredeyse tamâmı şerh ve hâşiye türünden on civârında eseri bulunan Lârî, 5 Şa'bân 912/21 Aralık 1506 günü güneşin doğuşu esnâsında vefat etmiş⁵⁰ ve Abdurrahmân-ı Câmî'nin ayak ucuna defnedilmiştir. Yakın zamana kadar kabri ve mezar taşı belirli iken eklerdeki fotoğraflarda da görüleceği üzere günümüzde maalesef bunlardan eser yoktur.⁵¹

Lârî'nin vefâtına düşürülen târih şudur:

چو شد عبد الغفور آن کامل عصر	بعقی غرقه دریای غفران
سر آمد روزگار دین و دانش	فرو رفت آفتاب علم و عرفان
چو خواهی روز و ماه و سال فوتش	بگو يك شنبه پنجم ز شعبان

*Asrının kâmili Abdülgafûr âhirete göçtü, mağfîret denizine daldı. Zamânında dîn ve ilmin önde geleni oldu, [onun vefâtıyla] ilim ve irfan güneşi battı. Vefâtının gün, ay ve yılını istiyorsan Şâbân ayının beşi Pazar günü de.*⁵²

2. Abdülgafûr-i Lârî'nin Eserleri

Çalışmanın bu bölümünde Abdülgafûr-i Lârî'ye âid olduğu bilinenlerle ona nisbet edilen eserler mevzûbahis edilecektir. Lârî'nin eserlerinin tesbitinde onun hayâtından bahseden kaynakların yanı sıra yazma eser kütüphânelerinin katalogları da kullanılacaktır. Bu hususta Lârî'nin eserlerinin yaygınlıkla bulunduğu Türkiye ve İran'daki kütüphânelerle iktifa

⁴⁶ Bâbü, *Bâbürnâme -Bâbü'ün Hâtîrâtı*, 2/299.

⁴⁷ Bâbü, *Bâbürnâme -Bâbü'ün Hâtîrâtı*, 2/303.

⁴⁸ Bâbü, *Bâbürnâme -Bâbü'ün Hâtîrâtı*, 2/279.

⁴⁹ Martini, "Lârî, 'Abd al-Ghafûr", 3/82.

⁵⁰ Kâşîfî, *Reşahât*, 1/301.

⁵¹ *Risâle-i Mezârât-ı Herât*, 153.

⁵² Kâşîfî, *Reşahât*, 1/302. "يك شنبه پنجم ز شعبان" ifâdesinin harflerinin ebced değeri 912 olmaktadır. Bu da Lârî'nin vefat ettiği târihtir.

edilecektir. Bu kataloglarda ona nisbet edilen eserlerden elde edilebilenler incelenecek ve âdiyyeti meselesi irdelenmeye çalışılacaktır. Elde edilemeyenler hakkında ise kataloglardaki bilgilerle yetinilecektir. Ayrıca kataloglarda zikredilmese bile Abdülgafûr-i Lârî'ye nisbetle neşredilmiş olan eserler de tesbit edilmeye ve değerlendirilmeye çalışılacaktır. Lârî'ye âid olduğu konusunda şüphe bulunmayan eserlerden matbu olanlar kısaca tanıtılacak, yazma hâlinde kalan, daha önce herhangi bir çalışmada zikredilmemiş olan ve âdiyyeti şüphe barındıran eserler ise daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bu esnâda eserlerin muhtevâlarının detaylı tanıtımına girilmeyecek, muhteva tahlilleri başka çalışmalara havâle edilecektir.

2.1. *Hâşiye alâ Şerhi Fusûsi'l-hikem li'l-Câmî*

Kaynaklarda, çağdaş araştırmalarda ve kütüphâne kataloglarında Abdülgafûr-i Lârî'nin Abdurrahmân-ı Câmî'nin *Şerhu Fusûsi'l-hikem*'ine⁵³ hâşiye yazdığına dâir herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu hâşiye, tesbit edebildiğimiz kadarıyla, sâdece Ali Safî'nin istinsah ettiği *Şerhu Fusûsi'l-hikem* nüshasında mevcuttur. Bu nüsha Özbekistan'ın başkenti Taşkent'teki Ebû Reyhan Birûnî Şarkşinâslık Enstitüsü El Yazmaları Kütüphânesi 520/4 numarada kayıtlı olup *Şerhu Fusûsi'l-hikem*'in bilinen en eski ve en kıymetli nüshasıdır. Nüsha, eserin 896/1490 olan te'lif târihinden on bir yıl sonra 907/1501'de müellif nüshasından istinsah edilmiştir. Ali Safî, nüshayı istinsah ettikten sonra hem müellif nüshasıyla hem de Abdülgafûr-i Lârî'nin nüshasıyla mukâbele etmiş, Lârî'nin nüshasındaki hâşiyeleri de kendi nüshasına eklemiştir. Eserde müellifinin de hâşiyeleri olduğundan hâşiyelerin birbirine karışmaması için Lârî'nin hâşiyelerinin sonuna "ayn" harfi koyduğunu söylemektedir. Ali Safî'nin verdiği bilgilere göre bu nüsha Abdülgafûr-i Lârî'nin kendi el yazısıyladır ve müellife okunmuştur. Müellifi Câmî nüshanın sonuna buna dâir kendi el yazısıyla bir not yazmıştır. Ali Safî'nin hem *Reşahât*'ta hem de kendi *Şerhu Fusûsi'l-hikem* nüshasının sonunda naklettiği bu kayıt şu şekildedir:

تمت مقابلة هذا الكتاب بيني وبين صاحبه وهو الأخ الفاضل والمولى الكامل ذو الرأي
الصائب والفكر الثاقب رضي الملة والدين عبد الغفور استخلصه الله سبحانه لنفسه ويكون عوضا

⁵³ Bu eserin tahkik ve incelemesi Lârî'nin hâşiyelerini de içerecek şekilde tarafımızdan doktora tezi olarak çalışılmış olup (Abdulrahman Acer, *İbnü'l-arabi Tâkipçisi Olarak Abdurrahmân-ı Câmî ve Şerhu Fusûsi'l-hikem'i: Tahkik ve İnceleme* [Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2019]) bu çalışma yakın bir zamanda İSAM tarafından neşredilecektir.

عن كل شيء في أواسط جمادى الأولى المنتظمة في سلك شهر سنة ست وتسعين وثمانمائة وأنا
الفقيه عبد الرحمن بن أحمد الجامي عفي عنه.

“Bu nüshanın mukâbelesi benimle sâhibi olan fazîletli kardeş, kâmil üstad, doğru rey ve parlak fikir sâhibi Radiyyu'l-mille ve'd-dîn Abdülgafur -Allah onu kendisi için seçsin ve her şeyin karşılığı kendisi olsun- arasında 896 senesinin Cemâziyelevvel ayının ortalarında bitti. Ben fakîr Abdurrahman b. Ahmed el-Câmî -Allah onu affeyesin-”⁵⁴

Buradaki târihten anlaşıldığı üzere nüshanın mukâbelesi, eserin 896 senesinin Cemâziyelevvel ayının başlarında bitmiş olan te'lifinden iki hafta sonradır. Bu durumda Lârî'nin kendi nüshasını eserin te'lifiyle eşzamanlı olarak istinsah ettiği ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle Câmî bir taraftan eseri te'lif ederken diğer taraftan yazdıklarını Lârî'ye vermiş, Lârî de bunları istinsah ederek kendi nüshasını oluşturmuş olmalıdır. Aksi takdirde yaklaşık 250 varak hacmindeki bir eserin hem istinsahı hem de mukâbelesinin iki hafta içinde bitmiş olması gerekir ki bu da imkânsız görünmektedir.

Eserde Abdülgafûr-i Lârî'nin bine yakın hâşiye notu vardır. Bu notların bir kısmı tek kelimelik cümle veya açıklamalardan oluşurken büyük bir kısmı bir veya birkaç cümlelik paragraflardan müteşekkildir. Kısa notlar daha ziyâde ibârenin zabtı ve doğru okunmasını ya da anlaşılmasını sağlamaya yöneliktir. Nisbeten uzun olan notlar ise metindeki meselenin şerhi sadedindedir. Bunlardan birçoğu şârihin yazdıkları ile aynı istikâmetteki açıklamalarken bâzıları ise müellif İbnü'l-Arabî'nin ya da şârihin söylediklerine nisbî tashih veya tekliflerden ibâret gözükmektedir.

2.2. Hall-i Ebyât-ı Silsiletü'z-zeheb

Hâşiye alâ Şerhu Fususi'l-hikem-i Câmî gibi bu eser de kaynaklarda ve Lârî hakkındaki çağdaş araştırmalarda zikredilmemektedir. Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 3242 numarada kayıtlı yazmanın 40b-52b varakları arasında yer alan bu risâle, Abdülgafûr-i Lârî'ye âid görünmektedir. Nitekim mukaddimedede yazar olarak onun tam adı kayıtlıdır. Lârî'nin bu risâlede kendinden bahsetme usûlü *Tekmile'*deki ile oldukça benzerlik arz etmektedir. Lârî, Muzafferuddîn Melik Dînâr'ın ülkesinden birtakım kimselerin Abdurrahmân-ı Câmî'nin *Silsiletü'z-zeheb* isimli mesnevîsinin bâzı beyitlerini anlayamadıklarına dâir beyanları üzerine

⁵⁴ Abdurrahmân-ı Câmî, *Şerhu Fusûsi'l-hikem* (Taşkent Ebû Reyhan el-Birûnî Şarkşinâslık Enstitüsü El Yazmaları Kütüphânesi, Taşkent/Birûnî, 520/4), 258a; Kâşifî, *Reşahât*, 1/286.

eseri kaleme aldığını ifâde etmektedir.

Risâlenin diğer bir nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Nâfiz Paşa Koleksiyonu 409 numarada 167b-180a varakları arasındadır.

2.3. *Tekmile ve Havâşî-yi Nefehâtü'l-üns-i Câmî*

Eser, Abdurrahmân-ı Câmî'nin oğlu Ziyâuddin Yûsuf'un (ö. 919/1513) babasının eseri olan *Nefehâtü'l-üns*'ü mütâlâa etme arzusu üzerine Abdülgafûr-i Lârî'den eserin anlaşılması zor kısımlarını îzah etmesini istemesi vesilesiyle te'lif edilmiştir. Bu isteğin Abdülgafûr-i Lârî'ye yöneltilmesinin sebeplerinden biri onun hem medrese eğitiminin bir kısmını hem de tasavvufî terbiyesini Câmî'den alan talebe ve müridlerinden olması ve muhtemelen babasının vefâtından sonra Ziyâuddin Yûsuf'un tâlim ve terbiyesi ile Lârî'nin meşgul bulunmasıdır. Diğer bir sebep ise Lârî'nin *Nefehât*'i doğrudan Câmî'den okuyup anlaşılması zor yerleri ona sormuş, yaptığı îzahlarla eserin her ifâdesini tamâmyla anlamış olmasıdır. *Hâşîye*'nin mukaddimesinde Lârî buna işâret etmekte ve Ziyâuddin Yûsuf'un kendisinden babasının açıklamalarını yazmasını istediğini söylemektedir. Metnin tashihi ve doğru bir imlâ ile tesbitinin yanı sıra bilhassa anlaşılması zor ibârelerinin ve tasavvufî meselelerin şerhini ihtivâ eden bu çalışma *Nefehât*'in tam olarak anlaşılması açısından mühim bir yere sâhiptir. Lârî, bu hâşiyede Câmî'den dinlediği îzahların yanı sıra Câmî'nin himmetiyle kendi kalbine gelenleri de yazdığını, ayrıca eserin tekmilesi bâbında Abdurrahmân-ı Câmî'nin hayâtını da kaleme aldığını beyan etmektedir.⁵⁵

Tekmile-i Nefehâtü'l-üns olarak bilinen bu eserde Abdülgafûr-i Lârî Câmî'nin hayâtının temel safhalarının yanında onun ilmi, ameli, düşüncesi, karakteri ve ahlâkına dâir müşâhedeye dayalı oldukça mühim bilgiler vermektedir. Bu açıdan Lârî'nin eseri Câmî biyografileri arasında müstesnâ bir yere sâhiptir ve sonraki Câmî biyografilerine kaynaklık etmiştir.⁵⁶ Bu eser bâzı kataloglarda *Menâkıb-ı Molla Câmî* adıyla kayıtlıdır.⁵⁷

Beşîr-i Herevî tarafından sâdece tekmile kısmı neşredilmiş olup hâşîye kısmı yazma hâlinde kalmış olan⁵⁸ eserin Türkiye kütüphanelerinde on

⁵⁵ Abdülgafûr-i Lârî, *Hâşîye-i Nefehâtü'l-üns* (Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa 571), 2a-b.

⁵⁶ Herevî, "Mukaddime-i Musahhîh", 9.

⁵⁷ Birkaç örnek için bk. Süleymâniye Kütüphanesi, Ayasofya 1725, Pertev Paşa 251, Şehid Ali Paşa 1423.

⁵⁸ Mahmûd-i Âbidî, Lârî'nin hâşiyesinin büyük bir kısmını *Nefehât*'in tahkikinde ibârelerin açıklanması sadedinde dipnotlarda kullandığını söylemektedir. Bk. Mahmûd-i Âbidî,

civârında nüshası bulunmaktadır.⁵⁹ Bu nüshaların bir kısmı haşiyenin tamâmını ihtivâ ederken bir kısmı sâdece *Tekmile*'yi içermektedir.

2.4. *Hâşiye alâ Dürretü'l-fâhire li'l-Câmî*⁶⁰

Abdurrahmân-ı Câmî'nin Fâtih Sultan Mehmed'in (ö. 886/1481) ricâsı üzerine kaleme aldığı⁶¹ *ed-Dürretü'l-fâhire*, diğer adıyla *Risâle-i tahkîk-i mezheb-i sûfi ve mütekellim ve hakîm*,⁶² sûfiler, filozoflar ve kelâmcıların vücûdla ilgili görüşlerinin mukâyese ve tahlil edildiği bir risâledir. Risâleye şerh/hâşiye yazanlardan biri de Abdülgafûr-i Lârî'dir. Bu eser, Lârî'nin de haşiyesiyle birlikte tahkikli olarak neşredilmiştir.⁶³ Hem *ed-Dürretü'l-fâhire* metni, hem de Lârî'ninki de dâhil olmak üzere meşhur üç şerh/hâşiyesi dilimize tercüme edilmiştir.⁶⁴

2.5. *Şerh-i Usûl-i Aşere-i Necmeddîn-i Kübrâ (Risâle der-beyân-ı tarîk-ı şuttâr)*

Kübreviyye Tarîkatî'nin kurucusu olan Necmeddîn-i Kübrâ'ya (ö. 618/1221) âid el-*Usûlü'l-aşere*, bir diğer adıyla *Akrebu't-turuk* isimli eserin Farsça'ya tercümesi ve şerhidir. Necib Mâyil-i Herevî tarafından *Risâle der-*

"Mukaddime-i Musahhîh", *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds* (Tahran: İntişârât-ı Sohen, 1390), 47.

⁵⁹ Nüsha bilgileri için bk.

<http://ktp.isam.org.tr/ktpgenel/recordlistb.php?KtpKodu=&Bolum=&Tur=&Icerik=&Dil=&wKitaplar=nefihat&wYazarlar=lari&KonuBasligi=&wYayyerleri=&Diziler=&YayinTarihi=&Siniflam a=&Demirbas=&ISBN=&Icindexiler=&max=10&find=Aramayi+Baslat>

İran kütüphanelerindeki nüshaları için bk. Mustafa Dirâyefî, *Fihristgân-i Nüshahâ-yı Hattî-yi Îrân* (Tahran: Sâzmân-i İsnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi Îrân, 1391), 9/133.

⁶⁰ Eser bâzı kütüphanelerde *Ferâid-i Ğafûriyye* şeklinde kayıtlıdır. Bk. Mustafa Dirâyefî, *Fihristgân-i Nüshahâ-yı Hattî-yi Îrân* (Tahran: Sâzmân-i İsnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi Îrân, 1390), 23/711.

⁶¹ İsamuddin Ebi'l-Hayr Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, thk. Ahmed Suphi Furat (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1405), 262.

⁶² Eserin farklı isimleri için bk. Şâmil Öçal, "Abdurrahmân-ı Câmî'nin ed-Dürretü'l-Fâhire İsimli Eseri", *Molla Câmî'de Varlık: Dürretü'l-Fâhire ve Şerhlerinin Tercümelere ile Varlık Düşüncesine Dâir İncelemeler*, ed. Abdulrahman Acer - Şâmil Öçal (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016), 103.

⁶³ Abdurrahmân-ı Câmî, *ed-Dürretü'l-fâhire fi tahkiki mezhebi's-sûfiyye ve'l-mütekellimîn ve'l-hükemâi 'l-mütekaddimîn*, thk. N. Heer - A. Mûsâ Behbehâni (Tahran: İntişârât-ı Müessesesi-i Mütâlâât-ı İslâmî-yi Dânişgâh-ı Tahran ve Dânişgâh-ı McGill, 1382). Eser tahkik edilmiş olduğu için yazma nüshalarının zikredilmesine gerek görülmemiştir.

⁶⁴ Abdulrahman Acer - Şâmil Öçal (ed.), *Molla Câmî'de Varlık: Dürretü'l-Fâhire ve Şerhlerinin Tercümelere ile Varlık Düşüncesine Dâir İncelemeler* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016).

beyân-ı tarîk-ı şuttâr adıyla yayınlanmıştır.⁶⁵ Süleyman Gökbulut tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.⁶⁶

2.6. *Hâşiye alâ Fevâidi'z-Ziyâiyye li'l-Câmî*

Abdurrahmân-ı Câmî, oğlu Ziyâeddin Yûsuf'un Arapça öğrenimine fayda ve katkısı olması maksadıyla İbnü'l-Hacîb'in (ö. 657/1249) Arapça nahvine dâir meşhur *el-Kâfiye*'sine *Fevâidü'z-Ziyâiyye* isimli muhalled bir şerh yazmıştır. İslâm âleminin pek çok yerinde geleneksel medrese müfredâtında ders kitabı olarak okutulmakta olan bu şerhin elliye yakın hâşiyesi bulunmaktadır.⁶⁷ Bunların en çok bilinenlerinden biri de Lârî hâşiyesidir. Abdülgafûr-i Lârî'nin bu hâşiyesi eserin tamâmını şâmil değildir. Eserin "esvât" kısmına kadardır. Hindistan ulemâsından Abdülhakim b. Şemseddin Muhammed el-Pencâbî es-Siyâlkûtî (ö. 1067/1657) tarafından tamamlanmıştır. es-Siyâlkûtî tarafından tamamlanmış olan kısım "*Tekmile-i Abdülhakim*" adıyla bilinmektedir.⁶⁸ Sâdece Türkiye kütüphânelerinde⁶⁹ yüze yakın nüshası bulunmakta olan eser birkaç kez basılmıştır.⁷⁰

2.7. *Hâşiye alâ Risâleti "Mâ Ene Kultü" li-Ali Kuşçu*

Ali Kuşçu'nun (ö. 879/1474) Sâdeddîn-i Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) belâgat ilmine dâir *el-Mutavvel* isimli şerh türünden eserinde geçen "mâ ene kultü" ibâresinin şerhine dâir yazmış olduğu risâlenin hâşiyesidir.⁷¹ Küçük

⁶⁵ Abdülgafûr-i Lârî, *Risâle der-beyân-ı tarîk-ı şuttâr*, thk. Herevî Necib Mâyil-i (Tahran: İntişârât-ı Mevlâ, 1363).

⁶⁶ Necmeddin Kübrâ, *Tasavvufta On Esas -Usûlü'l-aşere ve Şerhleri-*, haz. Süleyman Gökbulut (İstanbul: İnsan Yayınları, 2010), 85-119.

⁶⁷ Hulûsi Kılıç, "el-Kâfiye", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001), 24/153.

⁶⁸ Herevî, "Mukaddime-i Musahhîh", 3.

⁶⁹ Türkiye kütüphânelerindeki nüshalarının bir kısmı için bk.

<http://ktp.isam.org.tr/ktpgenel/recordlistb.php?KtpKodu=&Bolum=&Tur=&Icerik=&Dil=&wKitaplar=fevaid&wYazarlar=lari&KonuBasligi=&wYayyerleri=&Diziler=&YayinTarihi=&Siniflama=&Demirbas=&ISBN=&Icindekiler=&-max=10&-find=Aramayı+Başlat>

İran kütüphânelerinde eserin 94 nüshası tesbit edilmiştir. Nüshalar için bk. Mustafa Dirâyetî, *Fihristgân-i Nüshahâ-yı Hattî-yi İrân* (Tahran: Sâzmân-ı İsnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi İrân, 1391), 12/191-197.

⁷⁰ Eserin baskıları için bk. İclâl Arslan, *Abdurrahman el-Câmî ve el-Fevâidü'z-Ziyâiyye Adlı Eseri* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, Doktora, 2008), 138.

⁷¹ Cengiz Aydın, "Ali Kuşçu", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1989), 2/409-410.

bir risâle hacmindeki bu eser tahkikli olarak neşredilmiştir.⁷² Bu risâle *Hâşiye alâ Risâle-i Ali Kuşçu fî takdîmi müsnedi ileyh* ismiyle de bilinmektedir.⁷³

3. Abdülgafûr-i Lârî'ye Nisbet Edilen Eserler

Âidiyeti kesin olanların yanı sıra gerek isim gerekse nisbe benzerliğinden dolayı on yedi eserin daha Lârî'ye nisbet edilmiş olduğu tesbit edilmiştir. Bunlardan basılmış olanları müstakil başlıkları altında incelenecektir. Yazma hâlinde olanlardan inceleme imkânı bulabildiklerimiz ayrı ayrı ele alınacak, elde edilemeyenler ise katalog bilgileri üzerinden değerlendirilecek, bu imkân da yoksa sâdece ismen zikredilecektir.

3.1. Tercüme-i Teveccüh-i Etemm

Sadreddîn Konevî'ye (ö. 673/1274) nisbet edilen *et-Teveccühü'l-etemm ve'l-a'lâ nahve'l-Hakk celle ve alâ*⁷⁴ isimli eserin tercümesidir.⁷⁵ Eser, Abdülgafûr-i Lârî'ye âidiyyeti tartışılmaksızın iki kere neşredilmiştir.⁷⁶ Kaynaklarda Lârî'nin böyle bir tercümesinin olduğuna dâir bir bilgiye tesâdüf edilememiştir. Ayrıca neşredilen eserin metninde de mütercimim Abdülgafûr-i Lârî olduğunu beyan eden bir ifâde bulunmamaktadır. Yine eserde müellifin lâkabı Emînüddin olarak kaydedilmiştir. Bilindiği kadarıyla Lârî'nin böyle bir nisbesi yoktur. Bu sebeplerden dolayı eserin Lârî'ye âidiyyeti şüpheli gözükmetedir.

3.2. Târihçe-i Mezâr-ı Şerîf

Bu eser, Abdülgafûr-i Lârî hakkındaki temel kaynaklarda ve kütüphâne kataloglarında bulunmayan fakat ona izâfe edilerek neşredilmiş olan bir eserdir.⁷⁷ Eseri mevcut tek nüshasından neşre hazırlayan Mâyil-i Herevî, eserin Abdülgafûr-i Lârî'ye âidiyyeti meselesini birkaç delille çözmeye çalışmaktadır. Ona göre eserin nüshasının sonunda müstensihin eseri

⁷² Muhammed Abdüsselâm Muhammed Süveysî, "Tahrîrâtü Abdilgafûr el-Lârî alâ Risâleti 'Mâ Ene Kultü' li'l-Kuşçî", *Mecelletü Ebhâs (Külliyetü'l-Âdâb bi-Câmiati Sirte)* 14 (2019), 1-24.

⁷³ Örnek olarak bk. Kayseri Râşid Efendi Kütüphânesi, Râşid Efendi 829, vr. 47b-50b.

⁷⁴ Eserin Konevî'ye nisbeti ve nüshaları için bk. Osman Ergin, "Sadreddin al-Qunawi ve Eserleri", *Şarkiyât Mecmuası* 2 (1958), 75-76.

⁷⁵ Dirâyetü, *Fihristgân-i Nüşahâ-yı Hattî-yi Îrân*, 1391, 9/407.

⁷⁶ Safî, "Risâle-i Maârif ez Sadreddîn-i Konevî Tercüme-i Abdülgafûr-i Lârî", 408-434; Sadreddîn Konevî, "Risâle-i Teveccüh-i Etemm", çev. Abdülgafûr-i Lârî, *İrfân-ı Îrân: Mecmûa-i Makâlât 1*, ed. Seyyid Mustafa Âzmâyiş, haz. Hâmid Nâci Isfahânî (Tahrân: Hakikat, 1378), 91-106.

⁷⁷ Abdülgafûr-i Lârî, *Târihçe-i Mezâr-ı Şerîf*, thk. Mâyil-i Herevî (Kâbil: İntişârât-ı Encümen-i Târih ve Edeb-i Afganistan, 1349).

Abdülğafûr-i Lârî'ye nisbet etmesi birinci delildir. İkinci delil ise eserin üslûbunun Abdülğafûr-i Lârî'nin diğer eserlerindeki, bilhassa *Tekmile-i Nefehât'*teki üslûbuna benzer olduğudur. Üçüncüsü ise Dârâ Şükûh'un (ö. 1069/1659) *Nefehâtü'l-üns'*ten ilhâmen kaleme aldığı sûfî biyografilerine dâir *Sefîne-i Evliyâ'*sı ve Necmeddîn-i Çiştî'nin (ö. ?) *Menâkıbu'l-mahcûbîn* isimli eserinde bu risâlenin Abdülğafûr-i Lârî'ye nisbet edilmiş olmasıdır. Herevî'ye göre bu deliller, eserin Abdülğafûr-i Lârî'ye âidiyyetini şüphe götürmez bir şekilde isbat etmektedir.⁷⁸

Bütün eserleri dînî/tasavvufî muhtevâlî olan, ihtisas sahası olmasına rağmen bu eserlerinin neredeyse tamâmında kendisini eser yazabilecek durumda görmeyip ricâ edenleri kıramadığı için birkaç satır karaladığını söyleyecek kadar mütevâzi olan Abdülğafûr-i Lârî'nin neden târihçi olmamasına rağmen târihe dâir böyle bir eser kaleme aldığı sorusu akla gelmektedir. Herevî buna dâir bir açıklama yapmamaktadır. Ayrıca *Sefîne-i Evliyâ'*da Lârî'nin hayâtının anlatıldığı kısımda ona böyle bir risâle nisbet edilmemektedir.⁷⁹ Yine eserin nüshasında Lârî'nin nisbesi yazılmamış sâdece "Mevlânâ Abdülğafûr'a âid olan nüsha tamam oldu"⁸⁰ ifâdesi kullanılmıştır. Burada üç ihtimal söz konusu olabilir: Birincisi, burada adı geçen Abdülğafur, Abdülğafûr-i Lârî değildir, aynı isimdeki başka bir kimsedir. İkincisi, Lârî'dir ancak eserin yazarı değil belki sâhibi olarak zikredilmiştir. Yâni Lârî'nin kütüphânesine âid olan eser istinsah edilmiştir ki bu ihtimal oldukça zayıftır, zîra yazma eserlerde böyle bir usûl bilinmemektedir. Üçüncüsü ise, müellif Lârî'dir. Ancak bu durumda yukarıda zikredilen sorular cevapsız kalmaktadır.

Eserin üslûbunun *Tekmile'*deki üslûba benzediği iddiası da tartışmaya açıktır. Zîra Lârî *Tekmile'*de kullandığı nazımların yazarlarını zikretmemektedir. Ancak bu eserin bâzı yerlerinde şâirlerin isimleri yazılmaktadır. Ayrıca Lârî, eserlerinde hükümdar ve idârecilerin medhine dâir herhangi bir şer yazmamışken bu eserde zamânın pâdişâhına medhiye vardır.

Her ne kadar bu konuda kat'î bir netîceye varmak pek mümkün gözükmeseyse de bu eserin Abdülğafûr-i Lârî'ye âidiyyeti şüphelidir ve kanaatimizce oldukça düşük bir ihtimaldir.

⁷⁸ Mâyil-i Herevî, "Mukaddime", *Târihçe-i Mezâr-ı Şerîf* (Kâbil: İntişârât-ı Encümen-i Târih ve Edeb-i Afganistan, 1349), 13.

⁷⁹ Şükûh, *Sefîne-i Evliyâ'*, 142-143. Herevî'nin zikrettiği diğer eseri elde edemediğimiz için onda geçtiği söylenen bilgiyi te'yid edemedik.

⁸⁰ Lârî, *Târihçe-i Mezâr-ı Şerîf*, 37.

3.3. Diğer Eserler

Süleymâniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa Koleksiyonu 1289 numarada kayıtlı *Gülşen-i Tevârîh* isimli eser Abdülgafûr-i Lârî'ye nisbet edilmiştir. Ancak inceleme fırsatı bulduğumuz bu yazmanın Muhammed b. Muhammed el-Kurtubî'ye (?) âid *Ekâlîmü's-seb'a* isimli bir eser olduğunu tesbit ettik.

Adana İl Halk Kütüphanesi 811 numarada kayıtlı yazmanın 100a-156b, 872 numarada kayıtlı yazmanın 1b-30b varakları arasında yer alan *Hâşiye ale'l-İftitâh* isimli eser de Lârî'ye nisbet edilmiştir. Ancak yaptığımız incelemede bu iki yazmada da eser adının ve müellif isminin zikredilmemiş olduğunu gördük. Başka kaynaklarda Abdülgafûr-i Lârî'ye böyle bir eser isnad edilmediği için de bu katalog kaydını ihtiyatla karşılamak gerektiği kanaatindeyiz.

Bunların hâricinde Bâyezid Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu 3191'de 102b varağında bulunan *Mevâlîd-i Selâse Hakkında Makâle* isimli bir risâle de Lârî'ye nisbet edilmiştir. İnceleme imkânı bulamamış olmakla birlikte⁸¹ başka bir kaynak veya katalogda Lârî'ye âidiyetinden bahsedilmemiş olan bu eserin ona âid olması pek muhtemel değildir. Nitekim eserin dilinin Osmanlıca olması da buna işâret etmektedir.

İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) meşhur *el-İşârât ve't-tenbîhât* adlı eserine yazılmış bir hâşiye olan *Hâşiyetü'l-İşârât ve't-tenbîhât* isimli bir eser de Abdülgafûr-i Lârî'ye nisbet edilmektedir. Bu eserin, Lârî'nin talebelerinden biri olduğu söylenen Kadı b. Hüseyin el-Kûfînî tarafından istinsah edilmiş bir nüshası Tahran Meclis-i Şûrâ-yı Millî Kütüphanesi 9256/2 numarada kayıtlıdır.⁸² Nüshayı inceleme imkânı bulamadığımız için hakkında fikir sâhibi olamadık. Bununla birlikte başka bir kaynak ya da katalogda zikredilmemiş olması bu nisbetin zayıf olabileceğini düşündürmektedir.

Kısaca *Tefsîru Kadı Beydâvî* şeklinde tanınan *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* isimdeki meşhur tefsire yazılmış *Hâşiyetü Envâri't-tenzîl* isimli bir hâşiye de Abdülgafûr-i Lârî'ye nisbet edilmektedir.⁸³ Muslihuddîn-i Lârî'nin de aynı isimde bir eseri bulunmaktadır.⁸⁴ Bu durum, nisbe benzerliğinden

⁸¹ Bu eser ve bundan sonra zikredilen diğer eserleri elde etme imkânı bulunamadığı için haklarında yeterli değerlendirme yapılamamıştır.

⁸² Mustafa Dirâyefî, *Fihristgân-i Nüshahâ-yı Hattî-yi Îrân* (Tahran: Sâzmân-i İsnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi Îrân, 1391), 11/345.

⁸³ Dirâyefî, *Fihristgân-i Nüshahâ-yı Hattî-yi Îrân*, 1391, 11/366.

⁸⁴ Kılıç, "Lârî, Muslihuddin", 27/103.

dolayı eserin Abdülgafûr-i Lârî'ye izâfe edildiğini akla getiriyorsa da bu konuda kesin bir bilgi edinmek ancak söz konusu yazmaların kıyaslanmasıyla elde edilebilecektir.

Muslihiddîn-i Lârî'ye âid olan *Mir'âtü'l-edvâr ve mirkâtü'l-ahbâr* isimli eser, muhtemelen nisbelerinin benzerliğinden dolayı zuhûlen Abdülgafûr-i Lârî'ye izâfe edilmiştir.⁸⁵ Aynı şekilde *Risâle-i Kalemîyye* isimli bir diğer eser de Abdülgafûr-i Lârî'ye nisbet edilmiştir.⁸⁶ Nüshanın zahriyesinde "Risâle-i Kalemîyye-i Lârî" kaydı bulunmaktadır. Ancak Kayseri Râşid Efendi 617'de 33a-39a varakları arasındaki risâlenin başlığı "Risâle-i Kalemîyye-i Muslihiddîn-i Lârî" şeklindedir. Buradan anlaşılmaktadır ki eser Abdülgafûr-i Lârî'nin değil Muslihiddîn-i Lârî'nindir ve nisbe benzerliği sebebiyle bir yanlışlık yapılmıştır. Muslihiddîn-i Lârî'ye âid olup Abdülgafûr-i Lârî'ye nisbet edilen bir diğer eser *Şerhu Risâle-i Ali Kuşçu fi'l-hey'e'*dir.⁸⁷ Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu nisbe karışıklığından kaynaklanan bir diğer hatâlı nisbet ise *Şerhu Hidâyeti'l-hikme'*dir.⁸⁸ Bu eser de Muslihiddîn-i Lârî'ye âid olup aslında şerh değil, esere Kadı Mîr'in (ö. 909/1503-4) yapmış olduğu şerhin hâşiyesidir.⁸⁹

Muhtemelen Muslihiddîn-i Lârî'nin Ali Kuşçu'nun hey'et ilmine dâir risâlesine yapmış olduğu şerh sebebiyle Ali Kuşçu'ya âid olan *Şerh-i müşkilât-ı Zîc-i Uluğ Bey*⁹⁰ isimli eser de Abdülgafûr-i Lârî'ye nisbet edilmiştir.⁹¹ Karabulut'un zikrettiği Süleymâniye Kütüphânesi Hasan Hüsnü Paşa 1285 numaradaki eserde yazar adına dâir bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak Ali Kuşçu'nun eserinin Râgıb Paşa 928'de kayıtlı nüshası ile yaptığımız karşılaştırmada iki eserin aynı olduğunu tesbit ettik.

Bu zikredilenlerin hâricinde tesbit edilebildiği kadarıyla Abdülgafûr-i Lârî'ye *Hâşiyetü Miftâhi'l-ulûm*,⁹² *Hâşiyeye-i Keşfu'l-mahcûb*,⁹³ *Reşehâtü'n-*

⁸⁵ Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/588.

⁸⁶ Ali Rıza Karabulut - Ahmet Turan Karabulut, *el-Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-islâmîyyi fi mektebâti'l-âlem: el-Mahtûtât ve'l-matbûât* (Kayseri: Mektebe Yayınları, ts.), 3/1787.

⁸⁷ Karabulut - Karabulut, *el-Mu'cem*, 3/1787; Eserin Muslihiddîn-i Lârî'ye âidiyeti için bk. Kılıç, "Lârî, Muslihuddin", 27/104.

⁸⁸ Ali Rıza Karabulut, *Mu'cemu'l-mahtûtâti'l-mevcûde fi mektebâti İstanbul*, ts., 2/812.

⁸⁹ Kılıç, "Lârî, Muslihuddin", 27/104.

⁹⁰ Aydın, "Ali Kuşçu", 2/409.

⁹¹ Karabulut - Karabulut, *el-Mu'cem*, 3/1787.

⁹² Dirâyeti, *Fihristgân-i Nüshahâ-yı Hattî-yi İrân*, 1391, 12/46-47.

⁹³ Dirâyeti, *Fihristgân-i Nüshahâ-yı Hattî-yi İrân*, 1391, 12/288. Dirâyeti, hâşiyenin yazarının Abdülgafûr isminde bir kimse olduğunu, bunun muhtemelen Abdülgafûr-i Lârî olabileceğini söylemektedir. Başka kaynaklarda zikredilmemiş olan bu nisbet zayıf görünmektedir.

Nefehât,⁹⁴ *Tercüme-i "Mâ kaderullahi hakka kadrihî"*⁹⁵ *Hâşiye fi'l-belâğa ve'l-beyân*⁹⁶ adında beş eser daha nisbet edilmektedir. Bu eserlere ulaşmak mümkün olmadığı için nisbetleri ile ilgili bilgi edinmek mümkün olmamıştır.

Sonuç

Abdülgafûr-i Lârî'nin hayâtı ve eserlerini ele aldığımız bu çalışmada, öncelikle literatür değerlendirmesi yapılmış, konuyla ilgili mevcut araştırmaların bıraktığı bir boşluk olduğu tesbit edilmiş ve kaynaklardan istifâde ile bu boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Lârî'nin Abdurrahmân-ı Câmî ile irtibâtı ve ona intisabının 883/1478'ten önce olduğu anlaşılmıştır. Lârî'nin hem Câmî'nin kendi eserlerinin bir kısmını hem de farklı müelliflerin bilhassa tasavvufî eserlerini Câmî'den okuduğu, bu eserlerden bir kısmını istinsah ettiği ve bu nüshaların sonuna Câmî tarafından mukâbele kayıtları düşüldüğü görülmüştür. Ayrıca Lârî'nin Câmî'den okuduğu bu eserlerin bâzılarına hâşiyeler yazdığı, bu hâşiyelerin, eseri Câmî'den okuduğu sırada onun söylediklerinin yanı sıra kendi fikirlerini de barındırdığı tesbit edilmiştir.

Abdülgafûr-i Lârî'ye âid olduğu bilinen *Hâşiye alâ Fevâidi'z-Ziyâiyye*, *Hâşiya alâ Dürreti'l-fâhire*, *Tekmile ve Havâşî-yi Nefehâtü'l-üns* ve *Şerh-i Usûl-i Aşere* gibi eserlerin yanında kataloglarda ona nisbet edilen başka eserlerin de olduğu görülmüştür. Bu eserlerden Câmî'nin mesnevîlerinden birinin kısmî şerhi sadedinde kaleme aldığı *Hall-i Ebyât-ı Silsiletü'z-zeheb* isimli eser incelenmiş ve nisbetinin doğru olduğu kanaatine varılmıştır. Ayrıca Lârî'nin, herhangi bir kaynakta ve katalogda zikri geçmeyen ve ona nisbet edilmemiş olan bir eseri tesbit edilmiştir. Bu eser, Abdurrahmân-ı Câmî'nin *Şerhu Fusûsi'l-hikem* isimli eserine yazmış olduğu hâşiyedir. Eserin, Câmî'nin yakınlarından olup Lârî'nin de talebesi olan *Reşahât* müellifi Ali Safî'nin el yazısıyla istinsah etmiş olduğu *Şerhu Fusûsi'l-hikem* nüshasında bulunması ve Ali Safî'nin bu nüshaya Lârî'nin nüshasında bulunan hem Câmî'ye âid notları hem de Lârî'ye âid hâşiyeleri aldığını söylemesi eserin âidiyyetini isbat için

⁹⁴ Mustafa Dirâyetî, *Fihristgân-i Nüshahâ-yi Hattî-yi Îrân* (Tahran: Sâzmân-i İsnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi Îrân, 1391), 16/670. Bu eser, Lârî'nin *Nefehât* hâşiyesidir. Farklı bir isimle kaydedilmiş olması sebebiyle ayrı bir eser olarak zikredilmiş olabilir.

⁹⁵ Mustafa Dirâyetî, *Fihristgân-i Nüshahâ-yi Hattî-yi Îrân* (Tahran: Sâzmân-i İsnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi Îrân, 1391), 8/119. Dirâyetî, eserlerin başlangıç ve bitiş cümlelerini zikretmiştir. Bu cümlelere göre bu eser, *Tercüme-i Teveccüh-i Etemm'*le aynı eserdir. Eserin hemen ilk satırlarında "ما قدر الله حق قدره" (Zümer Süresi, 39/67) âyeti geçiyor olduğundan bu risâle bu şekilde isimlendirilmiş olmalıdır.

⁹⁶ Karabulut - Karabulut, *el-Mu'cem*, 3/1787.

yeterli görülmüştür. Ali Safî bu notların karışmaması için Lârî'nin haşiyelerinin sonuna “ع” harfi koyduğunu söylemektedir. Bu eserde Lârî'nin bin civârında açıklaması yer almaktadır. Bilindiği kadarıyla bu hâşiyelerin tek nüshası Ali Safî'nin Özbekistan Taşkent'te bulunan Ebû Reyhan Birûnî Şarkşinâslık Enstitüsü El Yazmaları Kütüphânesi'nde 520/4 numaradaki *Şerhu Fusûsi'l-hikem* nüshasıdır.

Bunların yanında kaynaklarda veyâ kataloglarda Lârî'ye nisbet edilen eserlerden incelenebilen bir kısmının ona âid olmadığı bir kısmının ise âidiyyetinin ciddî şüpheler barındırdığı tesbit edilmiştir. Bu nisbetlerin bâzılarının Lârî ile aynı nisbeyi, bâzılarının da onunla aynı ismi taşıyan müelliflerin Abdülgafûr-i Lârî zannedilmesinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Ayrıca kataloglara ayrı isimlerle kaydedilmiş olan iki eserin de aynı eser olduğu görülmüştür.

Bu çalışma neticesinde Abdülgafûr-i Lârî'nin hayâtı ve eserleri hakkında yapılmış olan araştırmaların boş bıraktıkları kısımlar doldurulmaya çalışılmış, bilhassa eserleri hakkında yeni birtakım keşif ve tesbitler yapılmıştır. Böylelikle çalışmanın, Lârî'nin eserlerinin muhtevâlarının tahlili çerçevesinde yeni çalışmaların yapılmasına vesîle olacağı ve bunları kolaylaştıracağı ümit edilmektedir.

Ekler

Ek 1. Câmi'nin ve Lârî'nin mezarlarının bulunduğu yapının dışarıdan görüntüsü.

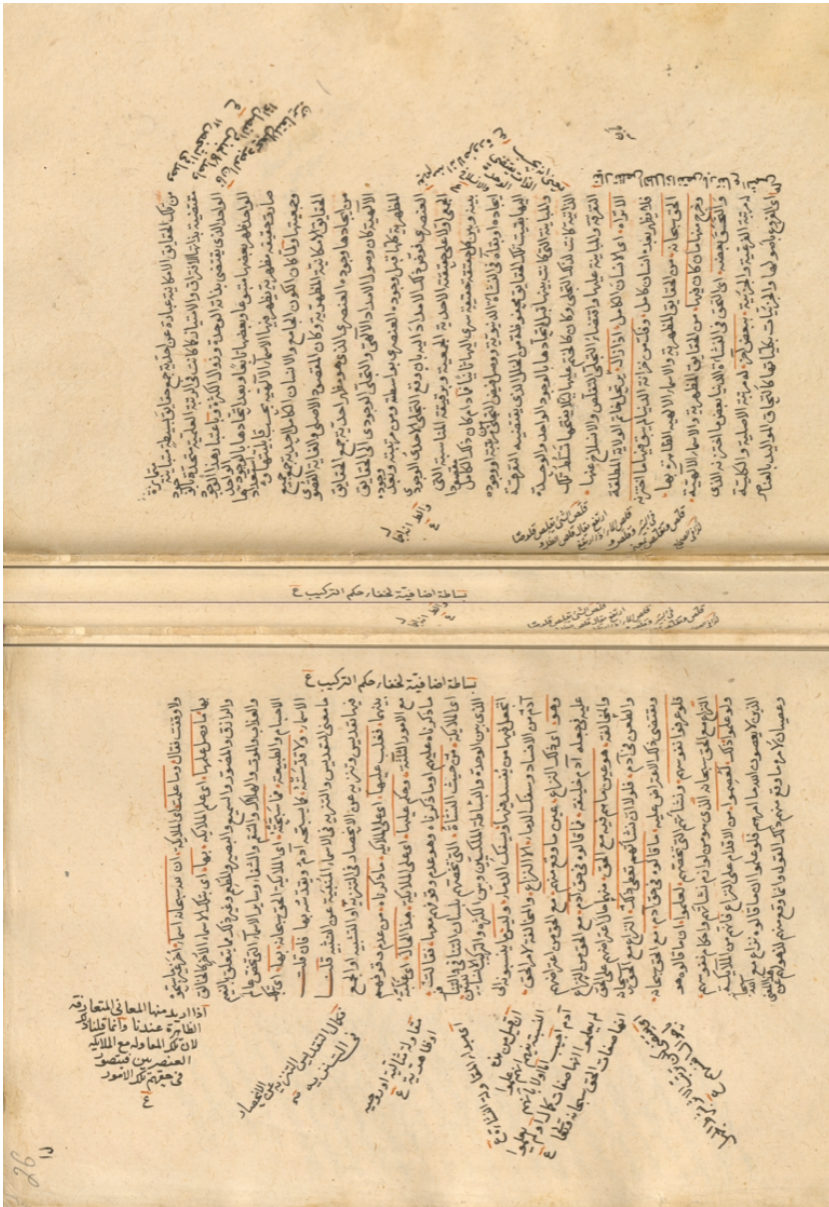
Ek 2. Kabirlerin bulunduğu iç kısım. En soldaki uzun mermerli kısım Câmi'nin kabridir. Onun sağındaki ağacın olduğu kısım da muhtemelen Câmi'nin müridi Sâdeddîn-i Kâşgarî'nin (ö. 860/1456) kabridir.

Ek 3. Lârî, Câmî'nin ayak ucuna defnedilmiştir. Burası muhtemelen mermer kısmın bittiği yerdir. Ancak bugün onun kabrinden eser bulunmamaktadır.

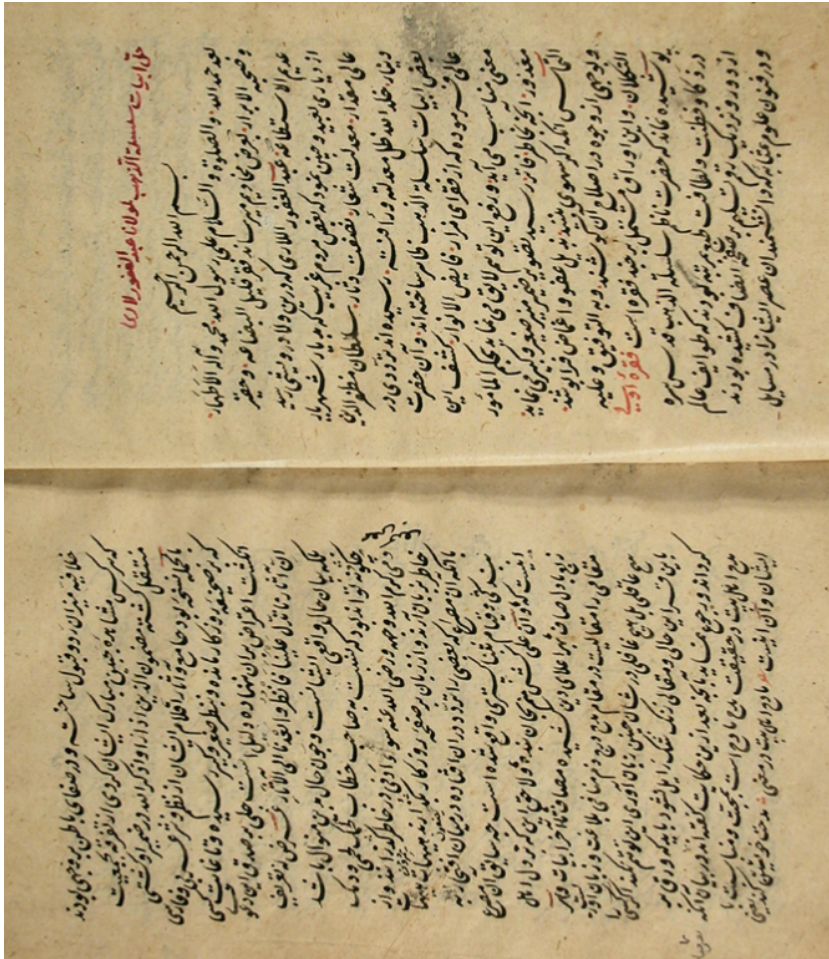
Ek 4. Kâşgarî'nin kabri olduğunu düşündüğümüz kısma yığılmış kırık mezar taşları. Lârî'nin mezar taşı da muhtemelen burada veya civardaki diğer kırık mezar taşlarının arasındadır.

Ek 5. Ali Safî'nin istinsah ettiği Abdurrahmân-ı Câmî'nin Şerhu Fusûsî'l-hikem'inde Abdülgafûr-i Lârî'nin hâşiyelerinin olduğu bir varak.

Ek 6. Ali Safi'nin nüshasının ferağ kaydı ve Abdülgafür-i Lârî'nin hâşiyeleri ile ilgili notu.

Ek 7. Abdülgafûr-i Lârî'nin Hall-i ebyât-ı Süsiletü'z-zehab isimli risâlesinin Hacı Mahmud Efendi 3242'deki nüshasının ilk varacağı.

Kaynakça

- Âbidî, Mahmud. "Abdûlgafûr-i Lârî ve Âsâr-ı O". *Pejûheşnâme-i Ulûm-i İnsânî-yi Dânişgâh-i Şehîd Behîştî* 8-9 (1371), 5-15.
- Âbidî, Mahmûd. "Mukaddime-i Musahhîh". *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds*. 1-60. Tahran: İntişârât-ı Sohen, 1390.
- Acer, Abdulrahman. *İbnü'l-arabî Tâkipçisi Olarak Abdurrahman Câmî ve Şerhu Fusûsi'l-hikem'i: Tahkik ve İnceleme*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2019.
- Acer, Abdulrahman - Şâmil Öçal (ed.). *Molla Câmî'de Varlık: Dürretü'l-Fâhire ve Şerhlerinin Tercümeleri ile Varlık Düşüncesine Dâir İncelemeler*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.
- Algar, Hamid. "Nakşibendiyye". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/335-342. İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006.
- Arslan, İclâl. *Abdurrahman el-Câmî ve el-Fevâidü'z-Ziyâiyye Adlı Eseri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, Doktora, 2008.
- Aydın, Cengiz. "Ali Kuşçu". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/408-410. İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1989.
- Bâbü, Zahîruddin Muhammed. *Bâbü'nâme -Bâbü'ün Hâtırâtı*. çev. Reşid Rahmetî Arat. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1970.
- Bâharzî, Abdülvâsî Nizâmî. *Makâmât-ı Câmî*. thk. Necib Mâil Herevî. Tahran: Neşr-i Ney, 1371.
- Bâharzî, Abdülvâsî Nizâmî. *Makâmât-ı Câmî*. çev. Veysel Başçı. İstanbul: Büyüyen Ay, 2016.
- Câmî, Abdurrahman. *ed-Dürretü'l-fâhire fi tahkiki mezhebi's-sûfiyye ve'l-mütetekellimîn ve'l-hükemâi 'l-mütetekaddimîn*. thk. N. Heer - A. Mûsâ Behbehânî. Tahran: İntişârât-ı Müessesesi-i Mütâlâât-ı İslâmî-yi Dânişgâh-ı Tahran ve Dânişgâh-ı McGill, 1382.
- Câmî, Abdurrahman. *Şerhu Fusûsi'l-hikem*. Taşkent Ebû Reyhan el-Birûnî Şarkşinâslık Enstitüsü El Yazmaları Kütüphanesi, Taşkent/Birûnî, 520/4.
- DİA. "Abdûlgafûr-i Lârî". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/204-205. Ankara: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988.

- Dirâyetî, Mustafa. *Fihristgân-i Nüshahâ-yı Hattî-yi Îrân*. c. 23. Tahran: Sâzmân-i İsnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi Îrân, 1390.
- Dirâyetî, Mustafa. *Fihristgân-i Nüshahâ-yı Hattî-yi Îrân*. c. 8. Tahran: Sâzmân-i İsnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi Îrân, 1391.
- Dirâyetî, Mustafa. *Fihristgân-i Nüshahâ-yı Hattî-yi Îrân*. c. 9. Tahran: Sâzmân-i İsnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi Îrân, 1391.
- Dirâyetî, Mustafa. *Fihristgân-i Nüshahâ-yı Hattî-yi Îrân*. c. 11. Tahran: Sâzmân-i İsnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi Îrân, 1391.
- Dirâyetî, Mustafa. *Fihristgân-i Nüshahâ-yı Hattî-yi Îrân*. c. 12. Tahran: Sâzmân-i İsnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi Îrân, 1391.
- Dirâyetî, Mustafa. *Fihristgân-i Nüshahâ-yı Hattî-yi Îrân*. c. 16. Tahran: Sâzmân-i İsnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi Îrân, 1391.
- Ergin, Osman. "Sadraddin al-Qunawi ve Eserleri". *Şarkiyât Mecmuası* 2 (1958), 93-90.
- Herevî, Beşîr. "Mukaddime-i Musahhîh". *Tekmile-i Havâşî-yi Nefehâtü'l-üns: Şerh-i hâl-i Mevlânâ Câmî*. thk. Beşîr-i Herevî. 1-10. [Kâbil]: Encümen-i Câmî, 1343.
- Herevî, Mâyil. "Mukaddime". *Târihçe-i Mezâr-ı Şerîf*. 1-19. Kâbil: İntişârât-ı Encümen-i Târih ve Edeb-i Afganistan, 1349.
- Karabulut, Ali Rıza. *Mu'cemu'l-mahtûtâtî'l-mevcûde fî mektebâtî İstanbul*, ts.
- Karabulut, Ali Rıza - Karabulut, Ahmet Turan. *el-Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-islâmiyyi fî mektebâtî'l-âlem: el-Mahtûtât ve'l-matbûât*. Kayseri: Mektebe Yayınları, ts.
- Kâşifî, Ali Safî b. Hüseyin Vâiz. *Reşahât-ı Aynü'l-hayat*. thk. Ali Asgar Muîniyân. Tahran, 1977.
- Kılıç, Hulûsi. "el-Kâfiye". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/153-154. İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001.
- Kılıç, Hulusi. "Lârî, Muslihuddin". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/103-104. Ankara: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.
- Konevî, Sadreddîn. "Risâle-i Teveccüh-i Etemm". çev. Abdülgafûr-i Lârî. *İrfân-ı Îrân: Mecmûa-i Makâlât* 1. ed. Seyyid Mustafa Âzmâyîş. haz. Hâmid Nâci Isfahânî. 91-106. Tahran: Hakikat, 1378.

- Kübrâ, Necmeddin. *Tasavvufta On Esas -Usûlü'l-aşere ve Şerhleri-*. haz. Süleyman Gökbulut. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.
- Lâhûrî, Gulam Server. *Hazînetü'l-asfiyâ*. çev. Muhammed Zahîruddin Sâhib-i Battî. Lahor: Mektebe-i Nebeviyye, 1994.
- Lârî, Abdülgafûr. *Hâşiye-i Nefehâtü'l-üns*. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa 571.
- Lârî, Abdülgafûr. *Risâle der-beyân-ı tarîk-ı şuttâr*. thk. Herevî Necib Mâyil-i. Tahran: İntişârât-ı Mevlâ, 1363.
- Lârî, Abdülgafûr. *Târihçe-i Mezâr-ı Şerîf*. thk. Mâyil-i Herevî. Kâbil: İntişârât-ı Encümen-i Târih ve Edeb-i Afganistan, 1349.
- Lârî, Abdülgafûr. *Tekmile-i Havâşî-yi Nefehâtü'l-üns: Şerh-i hâl-i Mevlânâ Câmî*. thk. Beşir-i Herevî. [Kâbil]: Encümen-i Câmî, 1343.
- Martini, Giovanni Maria. "Lârî, 'Abd al-Ghafûr". *Encyclopaedia of Islam, THREE*. ed. Kate Fleet vd. 3/81-83. Leiden: Brill, 2021.
- Öçal, Şâmil. "Abdurrahman Câmî'nin ed-Dürretü'l-Fâhire İsimli Eseri". *Molla Câmî'de Varlık: Dürretü'l-Fâhire ve Şerhlerinin Tercümeleri ile Varlık Düşüncesine Dâir İncelemeler*. ed. Abdulrahman Acer - Şâmil Öçal. 103-113. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.
- Paşa, Bağdatlı İsmâil. *Hediyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1951.
- Pürcevâdî, Rızâ. "Pânipetî, Abdülmelik b. Abdülgafûr-i Ensârî". *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*. 1/2653. Tahran: Dâiretü'l-Maârif-i İslâmî, 1375.
- Safî, Kâsım. "Risâle-i Maârif ez Sadreddîn-i Konevî Tercüme-i Abdülgafûr-i Lârî". *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî-yi Dânişgâh-ı Tahran 1007 (1378)*, 408-434.
- Sağravâniyân, Seyyid Celîl. "Mir'âtü'l-edvâr ve mirkâtü'l-ahbâr: Nüşahâ nâsinâhte". *Âyîne-i Pejûheş* 95 (1384), 53-55.
- Süveysî, Muhammed Abdüsselâm Muhammed. "Tahrîrâtü Abdilğafûr el-Lârî alâ Risâleti 'Mâ Ene Kültü' lî'l-Kuşcî". *Mecelletü Ehbâs (Külliyetü'l-Âdâb bi-Câmiati Sirte)* 14 (2019), 1-24.
- Şah, Mâsum Ali. *Tarâiku'l-hakâyık*. thk. Muhammed Câfer Mahcûb. Tahran: Kitâbhâne-i Senâyî, ts.
- Şükûh, Dârâ. *Sefîne-i Evliyâ*. Agra: Matbaa-i Medrese-i Agra, 1853.

Taşköprüzâde, İsmâuddin Ebi'l-Hayr Ahmed b. Mustafa. *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*. thk. Ahmed Suphi Furat. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1405.

Risâle-i Mezârât-ı Herât. nşr. Fikri Selcukî. Neşriyât-ı Fârukî, 1368.